

สภานายการศึกษ
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

คู่มือการให้บริการความรู้ ณ แหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา

คู่มือการให้บริการความรู้อ ณ แหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา

ฝ่ายบริหาร

อาจารย์สุนทร ศรีสังข์งาม
อาจารย์กันยารัตน์ คงพร
อาจารย์อุมาภรณ์ กล้าหาญ
อาจารย์ ดร.ณรงค์ คุ่มมณี
ผศ.ชนิกานต์ ผลเจริญ
ดร.เกษรา ศรีวิเชียร

งานบริหารงานทั่วไป

ธัญวลัย แก้วแหวน
สายรุ้ง กล้าเพชร
ประภาพร แต่งพันธ์
ศรีสุวรรณ ช่วยโสภา

งานอยุธยาศึกษา

พัทธ์ แต่งพันธ์
สาธิตา รื่นชล
ปัทพงษ์ ชื่นบุญ
อายุวัฒน์ คำผล
อรอุมา โพธิ์จิว

สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

96 ถนนปรีดี พนมยงค์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
โทรศัพท์ / โทรสาร 0-3524-1407

งานที่ให้บริการ	การให้บริการแหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมมอญอยุธยา
หน่วยงานที่รับผิดชอบ	งานวิชาการ ทำนุบำรุง และสร้างสรรค์ภูมิวัฒนธรรม สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

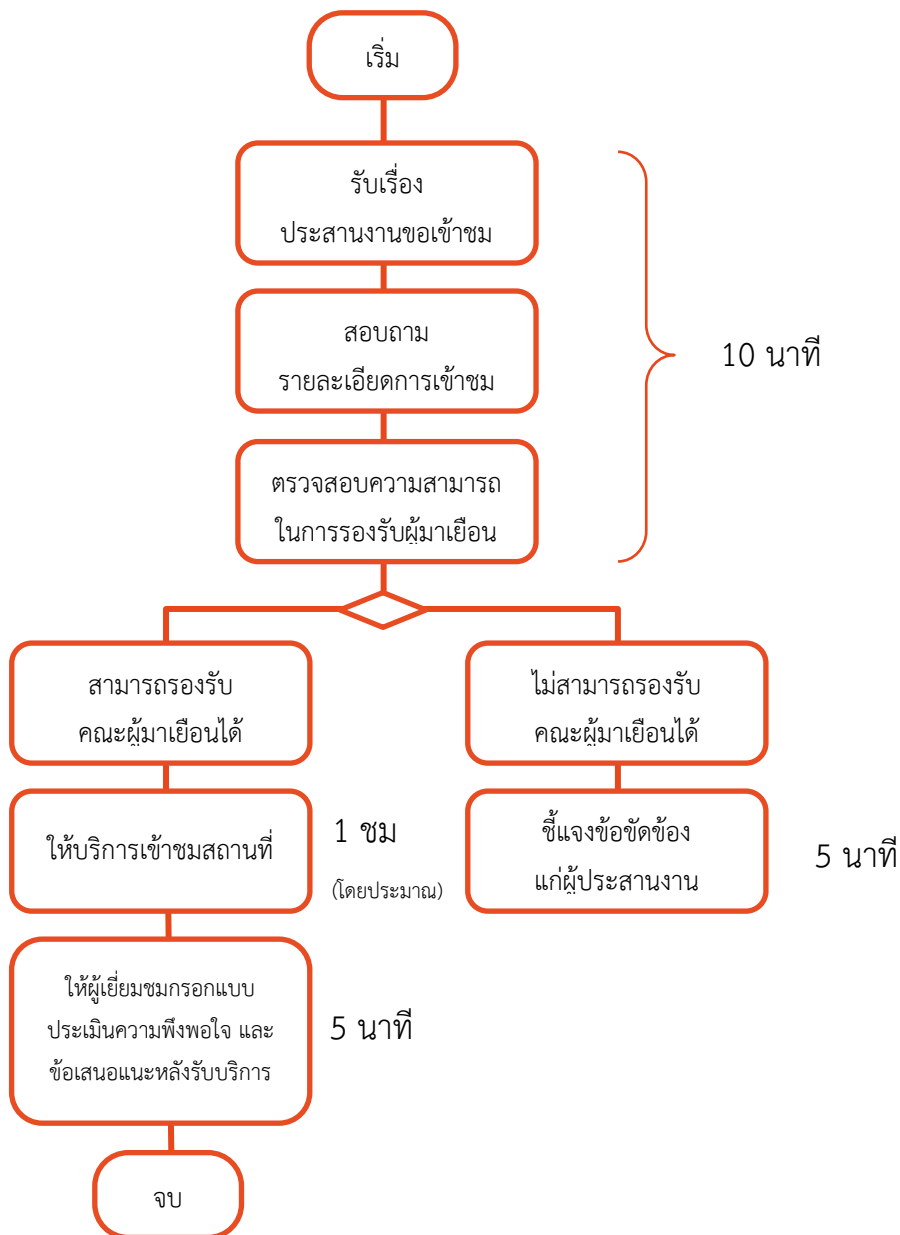
1.ขอบเขตการให้บริการ	
สถานที่ / ช่องทางการให้บริการ	ระยะเวลาเปิดให้บริการ
แหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมมอญอยุธยา สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา โทรศัพท์ : 0-3524-1407	วันจันทร์ – ศุกร์ ตั้งแต่เวลา 09.00 – 16.00 น. ปิดวันหยุดราชการ

2.ค่าธรรมเนียม
ไม่เสียค่าใช้จ่าย

3.กฎหมายที่เกี่ยวข้อง
พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ.๒๕๔๗ : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ได้จัดตั้งสถาบันอยุธยาศึกษาขึ้น เพื่อให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ.๒๕๔๗ ตามที่ได้กำหนดไว้ในมาตรา ๗ คือ ให้มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นที่เสริมสร้างพลังปัญญาของแผ่นดิน ฟื้นฟูพลังการเรียนรู้ เชิดชูภูมิปัญญาของท้องถิ่น สร้างสรรค์ศิลปวิทยา เพื่อความเจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืนของปวงชน มีส่วนร่วม ในการจัดการการบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

4.เอกสารหลักฐานประกอบการยื่นคำขอรับบริการ
-ไม่มี-

ขั้นตอนการประสานงานติดต่อขอเข้าชม

แนวทางการนำชม แหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา

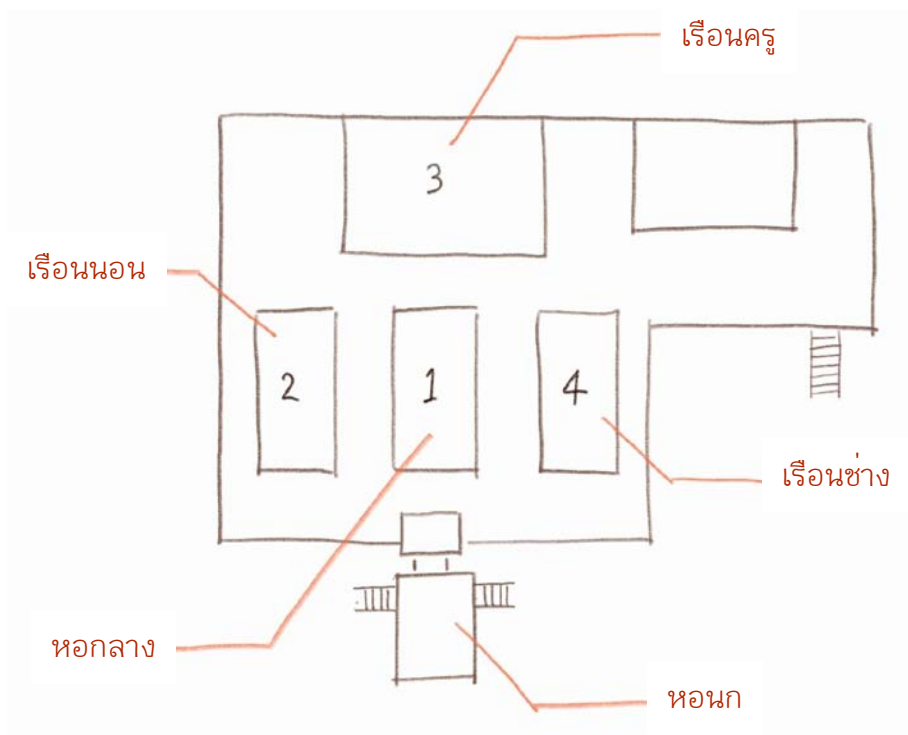
แหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา สถาบันอยุธยาศึกษา เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยภาคกลาง ภายใต้สถาปัตยกรรมเรือนไทยหมู่ภาคกลาง ที่จำลองบรรยากาศให้เป็นเรือนครูช่างสมัยโบราณ ประกอบด้วย หอกลาง เรือนนอน เรือนครู และเรือนช่าง สามารถรองรับผู้มาเยือนที่สนใจ ใคร่อยากเรียนรู้ และสัมผัสบรรยายแห่งอดีตกาล ทั้งที่เดินทางมาแบบกลุ่มย่อย และเดินทางมาเยี่ยมชมแบบหมู่คณะ

ผู้ปฏิบัติงาน จึงจำเป็นต้องมีแนวทางการจัดการ ในการนำชมแหล่งเรียนรู้แห่งนี้ ทั้งเข้าใจแนวคิดในการให้บริการความรู้ รู้ขั้นตอนและวิธีการนำชม ตลอดจนมีความเข้าใจ และสามารถถ่ายทอดเนื้อหาสาระความรู้ทางด้านวัฒนธรรม อธิบาย และตอบข้อซักถามของผู้มาเยือนได้เป็นอย่างดี

แนวคิดในการให้บริการความรู้

แหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา ของสถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นแห่งภาคกลาง ที่จำลองบรรยากาศเรือนครูช่าง สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยให้ผู้มาเยือน ได้ศึกษา เรียนรู้ เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กับความสนุกสนาน เพลิดเพลิน จากการสมมุติบทบาทของตนเอง เสมือนว่าได้ย้อนกาลเวลาไปสู่อดีตกาล ด้วยเครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับย้อนยุค พร้อมทั้งสามารถทดลองสัมผัส หรือหยิบจับ สิ่งของที่ใช้ในการจัดแสดง เพื่อนำมาศึกษาเรียนรู้ และถ่ายรูปเป็นที่ระลึกได้ โดยมีวิทยากรของสถาบันอยุธยาศึกษา คอยให้ความแนะนำ และเล่าเรื่องราวความเป็นมา เสริมความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมให้ผู้มาเยือนได้รับอรรถรสและประสบการณ์ทางวัฒนธรรมอยุธยา

แผนผังเรือนนิทรรศการ

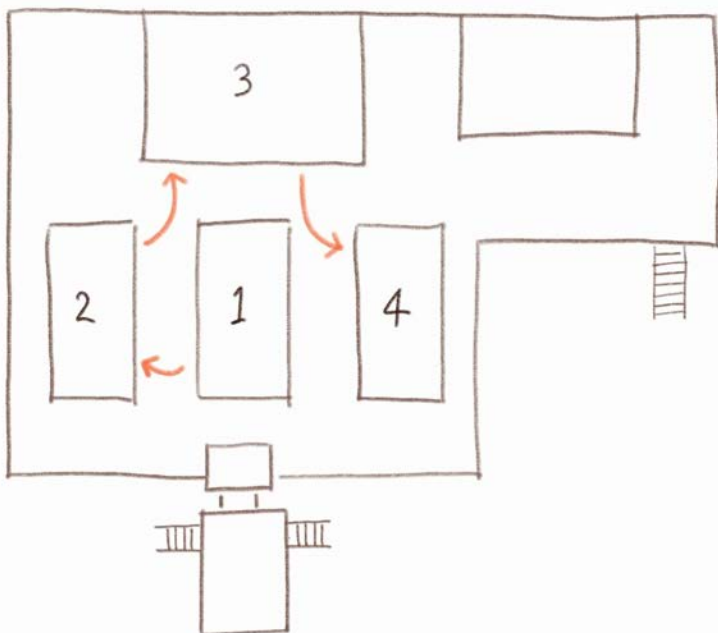

แผนผังแหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมมอญอยุธยา

การรองรับผู้เยี่ยมชม

แหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ พระนครศรีอยุธยา สามารถต้อนรับผู้เยี่ยมชมได้ทั้งที่เดินทางมาเป็นกลุ่มย่อย และที่เดินทางมาเป็นหมู่คณะ ซึ่งแหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา สถาบันอยุธยาศึกษา มีข้อจำกัดในด้านการรองรับผู้เยี่ยมชม โดยมีแนวปฏิบัติดังนี้

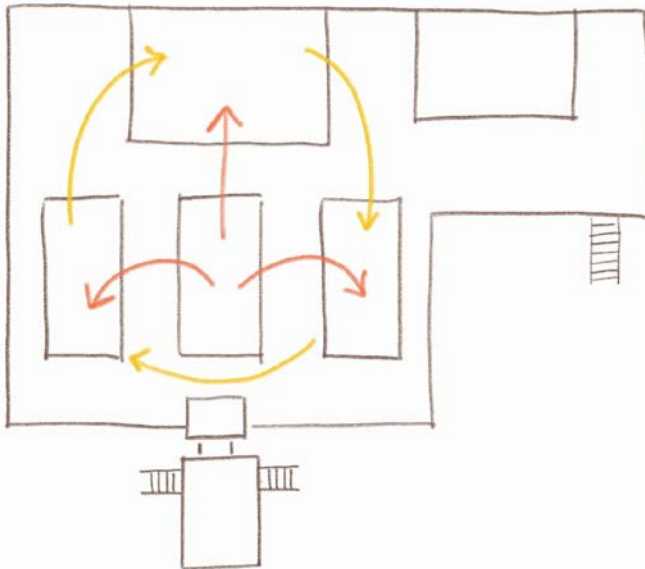
ผู้เยี่ยมชมกลุ่มย่อย คือ จำนวนไม่เกิน 10 คน เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมมากกว่าการเดินทางเป็นหมู่คณะใหญ่ เนื่องจากง่ายต่อการควบคุม ดูแลความปลอดภัยภายในห้องจัดแสดง และผู้ปฏิบัติงานสามารถบรรยายให้ความรู้ได้อย่างเต็มที่ โดยลำดับเส้นทางการเยี่ยมชมได้ดังนี้
1) หอกลาง --> 2) เรือนนอน --> 3) เรือนครู --> 4) เรือนช่าง

เส้นทางการเยี่ยมชมแบบกลุ่มย่อย

ผู้เยี่ยมชมแบบหมู่คณะ ห้องจัดแสดงของแหล่งเรียนรู้มีข้อจำกัดด้านพื้นที่ ดังนั้นจำนวนผู้เยี่ยมชมสูงสุด ที่สามารถรองรับ และสามารถให้การเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพคือไม่เกิน 40 คน (1 คันรถบัส) เนื่องจากถ้าผู้เยี่ยมชม มีจำนวนมากกว่านี้ ประสิทธิภาพในการท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมให้เกิดความรู้ทางวัฒนธรรมก็จะลดลง ผู้เยี่ยมชมไม่สามารถสัมผัสวัตถุจัดแสดงได้อย่างทั่วถึง ทำให้อาจพลาดโอกาสในการเข้าถึงข้อมูล และความรู้จากผู้บรรยายประจำห้องได้

แนวทางการรับรองผู้เยี่ยมชมแบบหมู่คณะ ไม่เกิน 40 คน คือการต้อนรับ และกล่าวแนะนำสถานที่ และแนะนำข้อปฏิบัติในการเยี่ยมชมที่บริเวณหอกกลาง ถ้าพื้นที่บริเวณหอกกลาง ยังแออัดเกินไป ผู้ปฏิบัติงานควรแนะนำให้ผู้มาเยี่ยมชม นั่งเว้นระยะห่างไปตามชานหน้าห้องแสดงต่างๆ ก่อนจะแบ่งกลุ่มผู้เยี่ยมชมออกเป็น 3 กลุ่ม เพื่อผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนในการเข้าชมห้องต่างๆ ซึ่งอาจกำหนดเวลาการเข้าชม ห้องละ 10 - 15 นาที โดยจัดให้มีวิทยากรบรรยายประจำแต่ละจุดที่กำหนด

เส้นทางการเยี่ยมชมแบบหมู่คณะ แบบแบ่งกลุ่มบรรยาย และหมุนเวียน

การประสานงานติดต่อขอเข้าชม

ปัญหาที่พบบ่อย ในการให้บริการคือ ผู้มีความประสงค์เข้าเยี่ยมชมแหล่งเรียนรู้ บางคณะนั้น มีจำนวนมากเกินกว่าความสามารถของพื้นที่ ที่ใช้ในการรองรับได้ ทำให้ไม่สามารถเยี่ยมชมและเรียนรู้ทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวทางแก้ไขปัญหาคือ ควรมีระบบการประสานงานขอเข้าชมแหล่งเรียนรู้ล่วงหน้า เพื่อให้ทราบจำนวนผู้มาเยือน และรายละเอียดเกี่ยวกับหน่วยงานของผู้ที่มีความประสงค์ ต้องการเข้าเยี่ยมชม รวมทั้งวัน และเวลา ฯลฯ ในการเดินทางเข้ามา

การสอบถามรายละเอียดผู้เยี่ยมชม

ผู้ปฏิบัติงานที่รับเรื่องการประสานงานเข้าติดต่อขอเข้าชม ควรสอบถามรายละเอียด ดังนี้

- 1.ชื่อหน่วยงานที่มีความประสงค์เข้าเยี่ยมชม
- 2.จำนวนผู้เข้าชม
- 3.อายุ และความสนใจ ของกลุ่มผู้เข้าชม
- 4.วัน และเวลาในการเดินทางเข้ามาแหล่งเรียนรู้
- 5.วัตถุประสงค์ที่ต้องการได้รับจากการศึกษาเรียนรู้
- 6.ชื่อและข้อมูลติดต่อ ของผู้ประสานงานจากหน่วยงานนั้นๆ

การประสานงานติดต่อขอเข้าชมล่วงหน้า เพื่อชี้แจงข้อจำกัดบางประการของสถานที่ เช่น ข้อจำกัดในด้านจำนวนสูงสุดของผู้มาเยือน คือประมาณ 40 คน เป็นต้น จะช่วยให้สถาบันอยุธยาศึกษา สามารถจัดเตรียมการต้อนรับคณะผู้มาเยือนได้

นอกจากนี้ยังช่วยให้สถาบันอยุธยาศึกษา ได้เตรียมความพร้อมในการต้อนรับ และจัดเตรียมข้อมูล เนื้อหาทางวิชาการ สำหรับการบรรยายโดยนักวิชาการศึกษา หรือวิทยากร เพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน หรือผู้ที่มีความประสงค์ต้องการ เข้าเยี่ยมชม

รายละเอียดผู้เยี่ยมชม

เลขหมายงาน : _____

จำนวน : _____ ชาย : _____

วันที่ _____ เวลา : _____

วัตถุประสงค์ในการเยี่ยมชม : _____

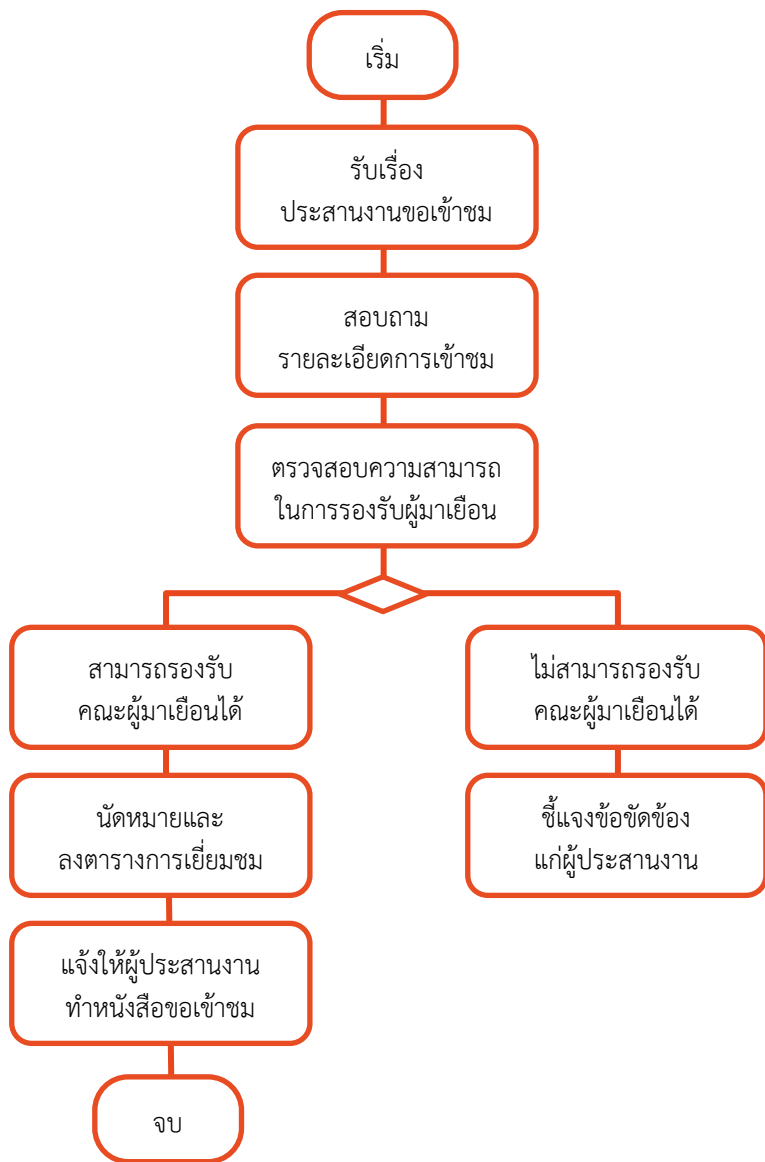
ผู้ประสานงาน : _____

ตัวอย่างบันทึกรายละเอียดของผู้เยี่ยมชม

รวมทั้ง ในกรณีที่ หน่วยงานมีกิจกรรมทางวิชาการอื่น หรือนักวิชาการศึกษาติดภารกิจอื่น ทำให้ไม่สามารถต้อนรับผู้ที่มีความประสงค์ต้องการเข้าเยี่ยมชม ให้ผู้ปฏิบัติงานแจ้งให้ผู้ประสานงานของคณะผู้ที่มีความประสงค์ต้องการเข้าเยี่ยมชม เพื่อจะได้ประกอบการตัดสินใจ เลื่อนวัน เวลา ในการเดินทางเข้ามาเยี่ยมชมออกไป หรือ อาจยกเลิกการเข้าชมในช่วงเวลาดังกล่าว

เมื่อทราบรายละเอียดเกี่ยวกับคณะผู้ที่มีความประสงค์ต้องการเข้าเยี่ยมชมครบถ้วน และตรวจสอบตารางงานของสถาบันอยู่ยาศึกษาแล้ว ผู้ปฏิบัติงานจะต้องลงตารางการเยี่ยมชมไว้ และประสานงาน รวมทั้งแนะนำให้คณะผู้ที่มีความประสงค์ต้องการเข้าเยี่ยมชม ทำหนังสือขอเข้าชมอย่างเป็นทางการ เพื่อให้เป็นไปตามระเบียบในการขอใช้สถานที่ทางราชการ โดยเรียนผู้อำนวยการสถาบันอยู่ยาศึกษา เพื่อให้ผู้อำนวยการ พิจารณามอบหมายผู้รับผิดชอบต่อไป

ขั้นตอนการประสานงานติดต่อขอเข้าชม

แนวทางการบรรยาย ณ หอกลาง

หอกลาง

หอกลาง มีลักษณะเป็นเรือนโถง ที่เปิดโล่งทั้ง 4 ด้าน ตามรูปแบบวัฒนธรรมเรือนไทย พื้นถิ่นภาคกลาง ที่จะใช้ส่วนพื้นที่นี้ ต้อนรับแขกหรือผู้มาเยือน จึงเหมาะสำหรับใช้เป็นพื้นที่ต้อนรับคณะนักท่องเที่ยวเมื่อแรกมาเยือน และอาจใช้พื้นที่ตรงนี้เป็นสถานที่เลี้ยงต้อนรับด้วยเครื่องดื่มน้ำสมุนไพรไทย (welcome drink)

พื้นที่ของหอกลาง สามารถรองรับผู้มาเยือนได้จำนวนมาก แต่ถ้านั่งภายในหอกลางไม่พอ หรือต้องการรักษาระยะห่างระหว่างบุคคล ก็สามารถใช้พื้นที่บริเวณชานหน้าเรือนต่างๆ ได้

จุดนี้ผู้ปฏิบัติงาน ในฐานะวิทยากร ควรใช้เป็นสถานที่กล่าวแนะนำตนเองและหน่วยงาน แนะนำแหล่งเรียนรู้ในแต่ละเรือน อธิบายรายละเอียดการเยี่ยมชม ข้อควรปฏิบัติต่างๆ การนัดหมายหรือการแบ่งกลุ่ม รวมถึงความรู้เกี่ยวกับเรือนไทยภาคกลาง ก่อนพาเยี่ยมชมเรือนต่างๆ

จับไม่อยู่แล้ว.. พูดอะไรดี ?

การต้อนรับคณะผู้มาเยือนที่เดินทางมาเป็นหมู่คณะ ควรใช้เครื่องขยายเสียงในการกล่าวต้อนรับ และให้คำแนะนำต่างๆ กับนักท่องเที่ยว รวมไปถึงกล่าวแนะนำตนเองและสถาบันอยุธยาศึกษา บรรยายองค์ความรู้เกี่ยวกับเรือนไทยภาคกลาง และแนะนำเรือนนิทรรศการต่างๆ ดังนี้

ประเด็นที่ 1 แนะนำตนเอง และสถาบันอยุธยาศึกษา

วิทยากรควรกล่าวต้อนรับคณะนักท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการตามสมควร ซึ่งประกอบไปด้วย การกล่าวสวัสดี กล่าวแนะนำตนเอง และสถานที่ เป็นอันดับแรก ก่อนจะเริ่มต้นให้ความรู้ในประเด็นต่างๆ เช่น องค์ความรู้เกี่ยวกับเรือนไทยภาคกลาง และแนะนำส่วนจัดแสดงนิทรรศการของเรือนไทยหลังต่างๆ โดยอาจบรรยายตามตัวอย่างง่ายๆ ดังนี้

ตัวอย่างการแนะนำตนเอง

“สวัสดีครับ/ค่ะ ขอต้อนรับ คุณครูและนักเรียน จาก โรงเรียน / หน่วยงาน ทุกคนนะครับ ผม / ดิฉัน (ชื่อ และตำแหน่ง) และ (แนะนำวิทยากรคนอื่นๆ) ขอทำหน้าที่เป็นวิทยากร บรรยายให้ความรู้ ณ แหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา นะครับ/ค่ะ”

การแนะนำสถานที่

การแนะนำสถานที่ ควรแนะนำโดยสังเขป เพื่อให้ผู้มาเยือนได้ทราบว่า แหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยาแห่งนี้ มีที่มาที่ไปอย่างไร ทั้งนี้ผู้ปฏิบัติงาน ควรที่จะสังเกตและประเมินความสนใจของกลุ่มผู้ฟังด้วย เช่น ถ้ากลุ่มผู้ฟัง เป็นเยาวชน หรือกลุ่มผู้ฟังมีเวลาจำกัด ผู้ปฏิบัติงานก็อาจไม่จำเป็นต้องเล่าอย่างละเอียด และแนะนำสถานที่ให้มีความรวบรัด และกระชับยิ่งขึ้น ตามความเหมาะสมของสถานการณ์

ตัวอย่างบทบรรยายสำหรับวิทยากร

“แหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยาแห่งนี้ คือ สถาบันอยุธยาศึกษา ซึ่งเป็นหน่วยงานในสังกัดของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ที่ดำเนินงานด้านการศึกษา ค้นคว้า และเผยแพร่ องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

สถาบันอยุธยาศึกษา เริ่มต้นขึ้นจากการเป็นศูนย์วัฒนธรรม นับแต่สมัยที่มหาวิทยาลัยราชภัฏ ยังมีฐานะเป็นวิทยาลัยครู ซึ่งในพระราชบัญญัติวิทยาลัยครู ได้บัญญัติให้วิทยาลัยมีหน้าที่ประการหนึ่ง คือการทำนุบำรุงศาสนา ศิลปวัฒนธรรม

ศูนย์วัฒนธรรม ได้ดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรม ด้วยการริเริ่มจัดแสดงนิทรรศการศิลปวัตถุ เมื่อ พ.ศ.2522 เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนในวิชาที่มีเนื้อหาด้านวัฒนธรรม ต่อมา กรมการฝึกหัดครู ได้ประกาศจัดตั้ง **ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม** เป็นหน่วยงานประจำวิทยาลัยครูทุกแห่ง จึงได้พัฒนาศูนย์วัฒนธรรม ขึ้นเป็น ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และได้ปรับปรุงอาคารเรียน 3 เป็น “หอศิลปวัฒนธรรม” เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและอนุรักษ์ศิลปวัตถุ โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจาก สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการเสด็จพระราชดำเนินทรงทอดพระเนตรหอศิลปวัฒนธรรม และได้ทรงลงพระนามาภิไธยไว้เป็นสิริมงคล เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ.2528

ต่อมา เมื่อวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา ยกฐานะเป็นสถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยาแล้ว ก็ได้มีการยกฐานะ จากศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม ให้เป็น **“สำนักศิลปะและวัฒนธรรม”** โดยมีสำนักงานตั้งอยู่ ณ อาคารเรียน 3

ภายหลังจากที่สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ได้รับการยกฐานะอีกครั้งเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยาใน พ.ศ.2547 สำนักศิลปะและ

วัฒนธรรม ก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สถาบันอยุธยาศึกษา” ทำหน้าที่ใน ด้านการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ วิจัย ด้านศิลปวัฒนธรรม

หมู่เรือนไทย สถาปัตยกรรมภาคกลางของสถาบันอยุธยาศึกษาแห่งนี้ สร้างแล้วเสร็จ เมื่อ พ.ศ. 2549 โดยมีการแบ่งพื้นที่การใช้งานของเรือนไทยและบริเวณโดยรอบคือ ชั้นล่างเป็นสำนักงาน ห้องประชุม ศูนย์ข้อมูลอยุธยาศึกษา โถงนิทรรศการหมุนเวียน ส่วนบริเวณชั้น 2 จัดแสดงนิทรรศการถาวรในอาคารเรือนไทย 3 หลัง เรือนไทยแห่งนี้จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป

แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับสถาบันอยุธยาศึกษา

สถาบันอยุธยาศึกษา. ประวัติสถาบันอยุธยาศึกษา. จาก

www.aru.ac.th/asi/?page=intro&subpage=intro_hi-story

[อ่านข้อมูลเพิ่มเติม](#)

สรุปความเป็นมาพอสังเขป

พ.ศ.2522 เริ่มต้น

เริ่มจากการเป็นศูนย์วัฒนธรรมของวิทยาลัยครู
พระนครศรีอยุธยา โดยจัดแสดงนิทรรศการศิลปวัตถุ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนในวิชาที่มี
เนื้อหาด้านวัฒนธรรม

พ.ศ.2528 เป็น หอศิลปวัฒนธรรม

กรมการฝึกหัดครู ประกาศจัดตั้ง
ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม เป็นหน่วยงาน
ประจำวิทยาลัยครูทุกแห่ง จึงได้ปรับปรุง
อาคารเรียน 3 เป็น “หอศิลปวัฒนธรรม”

พ.ศ.2542 เป็น สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

เมื่อวิทยาลัยครู ยกฐานะเป็นสถาบันราชภัฏแล้ว ได้
มีการยกฐานะให้ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม
เป็น “สำนักศิลปะและวัฒนธรรม” โดยมีสำนักงาน
ตั้งอยู่ ณ อาคารเรียน 3

พ.ศ.2547 เป็น สถาบันอยุธยาศึกษา

เมื่อยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ.2547 แล้ว สำนักศิลปะ
และวัฒนธรรม ก็เปลี่ยนชื่อเป็น “สถาบันอยุธยาศึกษา” และย้าย
มาตั้งอยู่ที่ปัจจุบัน พ.ศ. 2549

ประเด็นที่ 2 องค์ความรู้เกี่ยวกับเรือนไทย

ในกรณีที่นักท่องเที่ยว มีเวลาในการเข้าชมมากกว่า 1 ชั่วโมง ขึ้นไป ผู้ปฏิบัติงานสามารถ บรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับเรือนไทยของสถาบันอยุธยาศึกษา ซึ่งเป็นตัวแทนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในด้านสถาปัตยกรรมท้องถิ่นภาคกลางได้ ซึ่งมีประเด็นการบรรยาย ดังนี้

ลักษณะเด่นของเรือนไทยภาคกลาง

1. เรือนไทยของแหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา สถาบันอยุธยาศึกษา แห่งนี้ มีลักษณะเป็นเรือนไทยหมู่ภาคกลาง คือเป็นชานเชื่อมต่อระหว่างเรือนหลังต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะ อาคารเรือนเครื่องสับ ประกอบด้วยเรือนทางด้านทิศใต้ ตะวันออก ตะวันตก รวมทั้งหอกกลาง และหอนกซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือ

2. สภาพที่ตั้ง และสภาพภูมิอากาศ ของอยุธยา ซึ่งเป็นแถบที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศ เป็นบริเวณที่มีน้ำท่วมถึง มีฝนตกชุก ในฤดูฝนมีน้ำหลาก มีแม่น้ำลำคลองหลายสายไหลผ่านในพื้นที่ จึงทำให้เกิดแนวคิดในการออกแบบที่อยู่อาศัย ที่มีลักษณะอันสอดคล้องกับภูมิประเทศ ผู้คนจึงมักตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้แหล่งน้ำเพื่อความสะดวกในการใช้อุปโภคบริโภค และใช้เป็นทางสัญจร

3. ตัวเรือนเป็นลักษณะเรือนเครื่องสับ คือ เรือนที่สร้างด้วยไม้จริง และใช้วิธีเข้าปากไม้เพื่อประกอบตัวเรือนเข้าด้วยกัน ยกใต้ถุนสูง เพื่อให้พื้นเรือนพ้นจากระดับน้ำที่ท่วมเป็นประจำทุกปี พื้นและผนังทำด้วยไม้ หลังคาทรงสูงยอดแหลม เส้นหลังคาทอดอ่อนเหมือนทรงจอมแห มีการทึงชายคา กันสาดยาวโดยรอบ นอกจากนี้ยังทิ้งหลังคาด้านยาวของตัวเรือนด้านหนึ่งคลุมระเบียงไว้เรียกส่วนนี้ว่า “พาไล” เพื่อการกันแดดกันฝน และประโยชน์ในการระบายน้ำฝน

4. เรือนไทยคหบดี จะมีหอนกหลังเล็กๆ แขนงกรงนกเขา หรือนกอื่นๆ ไว้เป็นแถว (ผายมือไปทางหอนก) เนื่องจาก คหบดีผู้มีฐานะมักจะมียาน อติเรก คือ เลี้ยงนกไว้ดูเล่น และฟังเสียงร้อง เช่น นกหัวจุก นกเขา นกแก้ว นกสาริกา

นอกจากเลี้ยงนกแล้ว ยังเลี้ยงปลา กัด ปลุกบอน ตะโกดัด ข่อยดัด ปลุกไม้หอม ชนิดต่างๆ ไว้ โดยรอบบริเวณเรือน

หอนก

ทำไมเรือนไทย จึงยกพื้นสูง ?

การที่เรือนไทยมีลักษณะยกพื้นสูงนั้น เป็นตัวอย่างของการปรับตัวเข้าหาธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ผู้ปฏิบัติงาน สามารถยกประเด็นนี้ ขึ้นมาบรรยายได้ ดังนี้

การยกพื้นเรือนให้สูงชันนั้น มีเหตุผลหลายประการ คือ

1. เพื่อให้ปลอดภัยจากสัตว์ร้าย และสัตว์มีพิษต่างๆ เนื่องจากการปลูกเรือนไทยในอดีต อาจอยู่ในบริเวณริมน้ำ หรือเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง รวมทั้งอาจอยู่ในบริเวณใกล้ป่า การยกพื้นเรือนให้สูงชัน ก็จะเป็นการป้องกันไม่ให้สัตว์ร้ายเหล่านี้ มาทำอันตรายผู้อาศัยได้ ทั้งในเวลากลางวัน และกลางคืน

2. เพื่อป้องกันปัญหาจากน้ำท่วม ในทุกภาคของประเทศจะเกิดน้ำท่วมเป็นบางเดือนเกือบทุกปี ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเกิดน้ำท่วม เพราะมีพายุฝนตกหนัก ส่วนภาคกลางนั้น น้ำท่วม เพราะน้ำเหนือไหลบ่าลงมา รวมทั้งปัญหาจากน้ำทะเลหนุน ราวเดือนตุลาคม พายุจิกายัน และธันวาคมของทุกปี ถ้าเกิดน้ำท่วม ผู้อยู่อาศัยก็จะสามารถย้ายสิ่งของ และเครื่องใช้ต่างๆ จากใต้ถุน ขึ้นไว้บนเรือนได้อย่างปลอดภัย

3. ใช้ใต้ถุนเป็นที่เก็บของ และเครื่องใช้เกี่ยวกับการเกษตร เช่น เครื่องมือทำนาทำสวน เกวียน ไคร่กระดาน เรือบด คันไถ กระทะเคียว น้ำตาล อุปกรณ์ทอผ้า เป็นต้น

4. ใช้ใต้ถุนเรือนเป็นที่ประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน ได้แก่ ทำร่ม ทอผ้า ทอเสื่อ ปั่นฝ้าย ตำข้าว (ด้วยครกกระเดื่อง) และใช้เป็นที่พักผ่อน โดยตั้งแคร่ไว้สำหรับพักผ่อนหรือเลี้ยงบุตรในเวลากลางวัน ในครอบครัวเกษตรกรรมบางแห่ง แบ่งส่วนใต้ถุนไว้เลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ หมู วัว ควาย ฯลฯ แต่การเลี้ยงสัตว์ไว้ใต้ถุน อาจทำให้สกปรก ส่งกลิ่นเหม็น และเกิดผลเสียต่อสุขภาพอย่างมาก บางท้องถิ่นจึงอาจมีแยกสัตว์ไว้ในคอกต่างหาก ซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับเรือน แต่ไม่ควรอยู่เหนือบม (ทางทิศใต้) การเลี้ยงสัตว์ไว้ในคอกนี้ ดีกว่าการเลี้ยงสัตว์ไว้ใต้ถุน นอกจากนี้ ยังใช้ใต้ถุนเป็นที่จัดงานประเพณีต่างๆ เช่น งาน ประเพณีสงกรานต์ ที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ มีการจัดพื้นที่ใต้ถุนตกแต่งอย่างสวยงามไว้เล่นสละบ้า ใต้ถุนเรือนยังสามารถใช้สอยประโยชน์อื่นๆ อีกมาก แต่มีข้อจำกัดคือ สามารถใช้พื้นที่ได้เฉพาะในช่วงฤดูแล้งเท่านั้น

ประเด็นที่ 3 แนะนำเรือนนิทรรศการ

ก่อนที่นักท่องเที่ยวจะเข้าไปชมห้องจัดแสดงต่างๆ วิทยากรควรแนะนำรายละเอียดการจัดแสดงในแต่ละห้อง ชี้แจงข้อควรปฏิบัติให้นักท่องเที่ยวทราบว่า สิ่งใดสามารถทำได้ และสิ่งใดไม่ควรปฏิบัติ โดยอาจบรรยาย ตามตัวอย่างดังนี้

“แหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา สถาบันอยุธยาศึกษาแห่งนี้ ประกอบด้วยเรือนนอน เรือนครู และเรือนช่าง...

“เรือนนอน จำลองบรรยากาศเรือนไทยของคหบดีสมัยกรุงศรีอยุธยา ประกอบด้วยเตียงและเครื่องนอน อุปกรณ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินหมาก และเครื่องประทีนโคม ที่นักท่องเที่ยวสามารถสมมติตนเองว่าเป็นชาวกรุงศรีอยุธยา ทดลองเรียนรู้เสมือนจริงโดยการถ่ายภาพกับวัตถุต่างๆ ที่จัดแสดงไว้ในห้องได้”

“เรือนครู จัดแสดงหัวโขน ซึ่งเป็นงานประณีตศิลป์ อันทรงคุณค่าของไทย ใช้สำหรับการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งถือเป็นสุดยอดมรดกไทย โดยหัวโขนของสถาบันอยุธยาศึกษา เป็นหัวโขนสกุลช่างอยุธยาที่รังสรรค์ขึ้นโดยหม่อมราชวงศ์จรูญสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ และทายาท แห่งย่านหัวแหลม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นักท่องเที่ยวจะได้ชมหัวโขน ซึ่งเป็นตัวละครทั้งฝ่ายพลับพลา ฝ่ายลงกา และฝ่ายเทพ หัวโขนที่จัดแสดงภายในห้องนี้ งดการสัมผัส จับต้อง เพื่อถนอมศิลปกรรมให้คงอยู่คู่แผ่นดินไปนานๆ ”

“เรือนช่าง จำลองบรรยากาศห้องครูช่างศิลป์ไทย ประกอบไปด้วยการปักสะดึงกรั้งไหม ขั้นตอนการทำหุ่นหัวโขน และการเขียนภาพจิตรกรรมไทย นักท่องเที่ยวจะได้ทดลองสัมผัสวัสดุอุปกรณ์ในงานช่างอย่างใกล้ชิด สามารถหยิบ จับต้องได้ ในบางชิ้นงาน โดยต้องระมัดระวังมิให้เกิดความเสียหาย”

แนวทางการบรรยาย ภายใน “เรือนนอน”

“เรือนนอน” เป็นเรือนที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของหอกกลาง ภายในจำลองวิถีชีวิต รูปแบบการกินอยู่ หลับนอนของคนไทยในอดีต

ความน่าสนใจของเรือนนอนคือ นักท่องเที่ยวจะได้สมมติตนเอง เป็นชาวกรุงศรีอยุธยา สามารถถ่ายภาพตนเองในบรรยากาศย้อนยุค สิ่งที่ควรบรรยายให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวคือ การอธิบายเกี่ยวกับข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มีการจัดแสดงไว้ รวมไปถึงการให้ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมการกินอยู่ เช่น ทำไมต้องมีวัฒนธรรมการกินหมาก รวมถึงอุปกรณ์ที่ใช้ในการกินหมากนั้นว่า แต่ละชิ้นใช้ประโยชน์อย่างไร เป็นต้น เมื่อผู้บรรยายสามารถเล่าและสามารถตอบคำถามที่นักท่องเที่ยวมีความสนใจและสงสัยได้ นักท่องเที่ยวก็จะได้รับความรู้ ควบคู่ไปกับความสนุกสนานเพลิดเพลิน อันเป็นหัวใจของการให้บริการความรู้ของแหล่งเรียนรู้แห่งนี้

อุปกรณ์ที่จัดแสดงอยู่ในเรือนนอนทุกชิ้น เป็นสิ่งที่อนุญาตให้นักท่องเที่ยว สามารถสมมติในการใช้งาน และถ่ายรูปได้

เนื้อหา ความรู้ ที่จะต้องบรรยายภายในเรือนนอน แบ่งออกเป็น 3 ประเด็นการบรรยายได้แก่ 1) เครื่องนอน 2) วัฒนธรรมการกินหมาก 3) เครื่องประทีนโคม

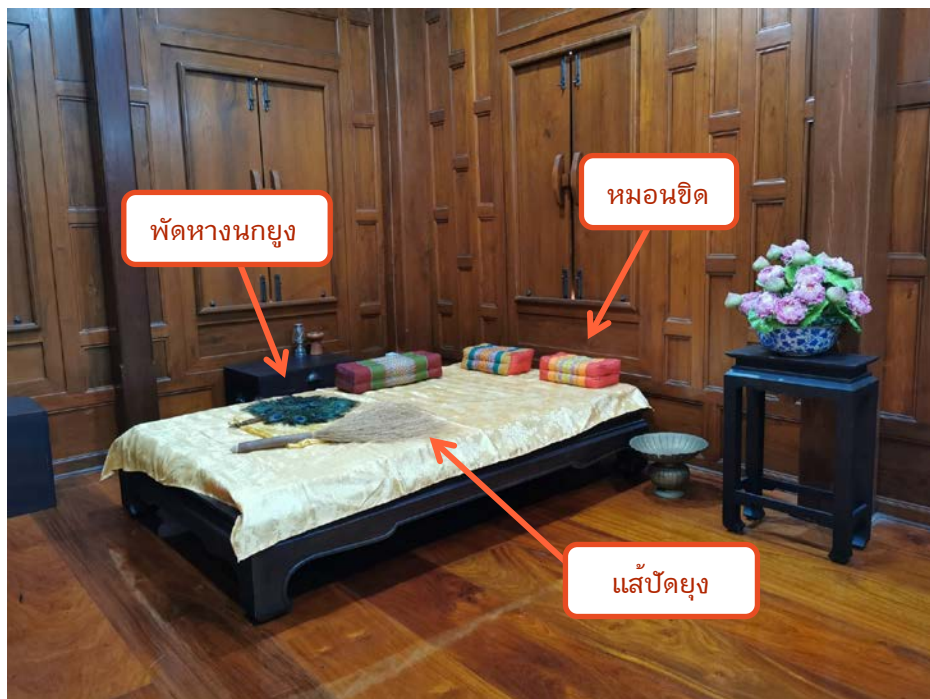

ประเด็นการบรรยายภายในเรือนนอน

ลำดับประเด็นการบรรยาย

ผู้บรรยายควรเริ่มจากประเด็นที่ 1 เครื่องนอน ประเด็นที่ 2 วัฒนธรรมการกินหมาก และ ประเด็นที่ 3 เครื่องประทีนโคม ตามลำดับ เนื่องจากเครื่องนอน สู่ถึงการตื่นนอน เป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นชีวิตในวันหนึ่งๆ ก่อนจะมาบรรยายเรื่องวัฒนธรรมการกินหมาก ซึ่งผู้คนในอดีต นิยมกินหมากเพื่อบำรุงรักษาช่องปาก จากนั้นค่อยอธิบายเรื่องเครื่องประทีนโคม อันเป็นวัฒนธรรมการเสริมความงามของไทย

ประเด็นที่ 1 เรือนนอนของคนไทยในอดีต

ลักษณะเครื่องนอนที่จัดแสดงอยู่ในเรือนนอนนี้ เป็นการจำลองเครื่องนอนของคหบดีผู้มีฐานะ ถ้าเป็นชาวบ้านสมัยก่อน ก็อาจนอนปูเสื่อหรือสาดกับพื้นปกติ ไม่มีเตียงนอนและฟูกในลักษณะนี้

หมอนขิด มีลักษณะเป็นหมอนรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตกแต่งด้วยผ้าขิด ซึ่งเป็นเทคนิคในการสร้างลวดลายบนผืนผ้า โดยการ “ทอยก” รูปแบบหนึ่ง ช่างอีสานถือว่าผ้าขิดเป็นของสูง จึงมักจะทอใช้ในโอกาสที่เป็นมงคลหรืองานพิธีสำคัญ

พัดหางนกยูง ในอดีตเรือนนอน ไม่มีเครื่องปรับอากาศ คนโบราณมักใช้พัดเป็นอุปกรณ์บรรเทาอากาศร้อน ซึ่งทำจากวัสดุหลากหลายรูปแบบ โดยทั่วไป ชาวบ้านใช้พัดสานจากไม้ไผ่ ใบลาน และใบตาล สำหรับในเรือนคหบดี อาจใช้พัดหางนกยูง เพื่อบ่งบอกฐานะทางชนชั้น เนื่องจากพัดหางนกยูง เป็นของหรูหรา สวยงาม ใช้หางนกยูงมาติด

เป็นพัด ซึ่งในอยุธยา ยังมีการสืบทอดการทำพัดหางนกยูง อยู่ที่ตำบลภูเขาทอง ทางด้านทิศเหนือของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

ไส้ปัดยุง เป็นอุปกรณ์ปิดไล่แมลง เพราะในสมัยก่อน มักมีแมลงที่สร้างความรำคาญ โดยเฉพาะยุง คนสมัยก่อนจึงต้องมีไส้ประจำตัว ในการปิดไล่ยุง อยู่ตลอดเวลา บางบ้านจะมีไส้ปัดยุงแขวนไว้หน้าประตู เมื่อจะเปิดประตูเข้า-ออก ก็จะใช้ไส้ปัดตามร่างกาย เพื่อไล่ยุงและแมลงที่มารบกวนก่อน ไส้ที่จัดแสดงในเรือนนอนนี้ ทำจากต้นจาง คือเรียกว่า “โหม่งจาง” คือก้านทลายของต้นจาง นำมาสาางจนเป็นเส้นๆ เรียกว่า ไส้ปัดยุง ตามประโยชน์การใช้งาน

ประเด็นที่ 2 วัฒนธรรมการกินหมาก

การกินหมาก เป็นวัฒนธรรมโบราณของคนไทยในอดีต ที่ไม่ได้สืบทอดมาถึงในรุ่นปัจจุบันแล้ว ดังนั้น เพื่อที่จะอธิบายให้คนรุ่นปัจจุบันได้เข้าใจเรื่องวัฒนธรรมในการกินหมากนั้น ผู้บรรยายควรเล่าเรื่องราวย้อนไปในอดีต ถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่บ่งบอกถึงการกินหมากของคนไทยพอสังเขป ก่อนที่จะมาอธิบายถึงอุปกรณ์การกินหมาก และสาธิตวิธีการตะบันหมากพอให้นักท่องเที่ยวได้จินตนาการถึงวิถีชีวิตของผู้คนในอดีต ก่อนที่จะให้นักท่องเที่ยวได้ทดลองสัมผัสอุปกรณ์ เครื่องใช้ต่างๆ ในประเด็นเรื่องราวของวัฒนธรรมการกินหมากนี้

ผู้ปฏิบัติงาน ควรเตรียมข้อมูลสำหรับการบรรยาย ดังนี้

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการกินหมากของคนไทย

คนไทยในสมัยก่อนฟันดำ เพราะชอบกินหมาก กินพลูเป็นประจำ ทั้งรุ่นหนุ่ม สาว ไปจนถึงแก่เฒ่า ซึ่งวัฒนธรรมการกินหมากของไทยนั้นมีหลักฐานการกินหมากมาตั้งแต่สมัยโบราณ จากหลักฐานเอกสารของจีนได้กล่าวถึงกลุ่มชนฟันดำ ซึ่งหมายถึงคนที่กินหมาก เมื่อประมาณ 2,000 ปีก่อนว่ากลุ่มคนฟันดำนี้อยู่ทางตอนใต้ของจีน ซึ่งสันนิษฐานว่าหมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว (สุพิขฌาย์ จินดาวัฒน์ภูมิ, 2561)

ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงสมัยสุโขทัย หลักที่ 1 จารึกว่า “สร้างป่าหมากพลูหัวเมืองนี้ทุกแห่งมีป่าหมาก ป่าพลู มีไผ่มีนา มีถิ่นตาน” แสดงให้เห็นว่าหมาก และพลู มีความสำคัญต่อวัฒนธรรมการกินอยู่ของคนไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และสืบต่อเนื่องมาถึงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ (สุพิชฌาย์ จินดาวรรณภูมิ, 2561)

ในกรุงพระปรางค์วัดราชบูรณะ ซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่ยุคต้นกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) หรือ เมื่อประมาณ 500 ปี ล่วงมาแล้ว ได้มีการค้นพบชุดเขียนหมากที่สร้างขึ้นด้วยทองคำ ผลหมากจำลองทำจากทองคำ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องราชูปโภค หรือเครื่องใช้สอยของพระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศส ที่ได้เดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้กล่าวถึงการกินหมากของชาวสยามไว้ว่า ชาวสยามนิยมกินหมาก จนทำหิ้งคราบสีแดงเข้มไว้ที่ริมปากและไรฟัน จนจับรังกลายเป็นสีดำ พอชาวสยามเห็นสุภาพสตรีชาวฝรั่งเศสที่มาพร้อมกับคณะทูตซึ่งมีริมฝีปากสีแดงสด ก็ประหลาดใจ กล่าวชมว่าหมากพลูประเทศฝรั่งเศสนั้นคงจะดีกว่าของสยามแน่ๆ (ลาลูแบร์, 2552)

ที่มา: <https://khumnoi.com/วัฒนธรรมการกินหมาก>

ทำไมคนไทยชอบกินหมาก ?

เป็นค่านิยม

คนไทยในอดีตมีค่านิยมว่า การมีฟันดำถือเป็นการสะท้อนถึงความงามอย่างหนึ่ง จนมีการกล่าวว่า “หมานะ ที่มีฟันสีขาว” หรือ “ขอให้ฟันดำเหมือนลูกหว่า ขอให้ปัญญาเหมือนพระมโหสถ” จนมีค่านิยมที่จะทำให้ฟันดำเร็วขึ้นโดยการนำกะลามะพร้าวไปเผาบนเหล็กเผาไฟ แล้วนำมะนาวมาบิบใส่ เกิดเป็นยางดำ นำมาใช้ในการลักษณะของยาสีฟัน (สุพิชฌาย์ จินดาวงศ์, 2561)

เป็นศิลปะ

นอกจากนี้ การเจียนหมากจิบพลู ยังถือเป็นศิลปะอย่างหนึ่งในการบ่งบอกคุณค่าของกุลสตรีในอดีตที่ประกอบด้วย ปอกมะปรางรีว ละเลงขนมเบื้องปั้นขนมจีบ และจิบพลูยาว โดยเครื่องหมากที่มีการจิบไว้เป็นคำแล้ว จะมีศัพท์โบราณ เรียกว่า “สลา”

เป็นไมตรี

หมาก ยังแสดงถึงไมตรีทางสังคม เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดี หมากพลูเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงไมตรีจิตที่ดีต่อกัน การกินหมากพลูร่วมกัน ทำให้เกิดความไว้วางใจกัน เมื่อมีแขกมาเยือนบ้านจะมีการเตรียมหมากและน้ำไว้ให้แขก

สำหรับหนุ่มสาวในอดีต การให้หมากแก่กันหรือการคายขานหมากให้กันถือเป็นการแสดงความรัก หรือการขอความรัก เช่น ในเรื่องอิเหนา ที่อิเหนาให้ทหารไปขอขานหมากและผ้าสไบของนางบุษบา หรือในเสภาขุนช้างขุนแผนตอนที่พี่ชายแก้วคายหมากให้นางวันทองเคี้ยวต่อ

ในการแต่งงาน ฝ่ายชายจะมีการเตรียมขันหมาก พร้อมของอื่นๆ เป็นเครื่องคำนับและแสดงความเคารพต่อผู้ปกครองฝ่ายหญิง นอกจากนี้ในวันงานจะต้องเตรียมภาชนะใส่หมากให้สำหรับแขกที่มางานด้วยเป็นการแสดงความงาม ความดี และเกียรติยศ

เมื่อเรือนใดหากมีแขกมาเยี่ยมเจ้าของบ้าน ก็ต้องทำการต้อนรับด้วยหมากพลู และน้ำชา จึงมีการประดิษฐ์เขียนหมากให้งดงามสมตามฐานะของผู้คนในสมัยนั้น อาจกล่าวได้ว่าหมากพลูเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพความผูกพัน ที่หากพบเจอคนรัก หรือมิตรสหายก็จะยื่นไม้ตรีจิตด้วยจีบหมากจีบพลูให้ นอกจากนี้หมากพลูยังเป็นตัวแทนของความเคารพนับถือและมิตรภาพ ซึ่งจะเห็นได้จากภาพจิตรกรรมตามฝาผนังโบสถ์ในสมัยโบราณที่จะมีภาพของผู้คนนั่งล้อมวงสนทนาและกินหมากพลู

เป็นเกียรติยศ

พระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณจะมีการสร้างเครื่องยศขึ้นเพื่อแสดงเกียรติยศ และบำเหน็จความดีความชอบ แก่ราชตระกูลและข้าราชการ ผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องยศ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของตำแหน่งที่ได้รับ

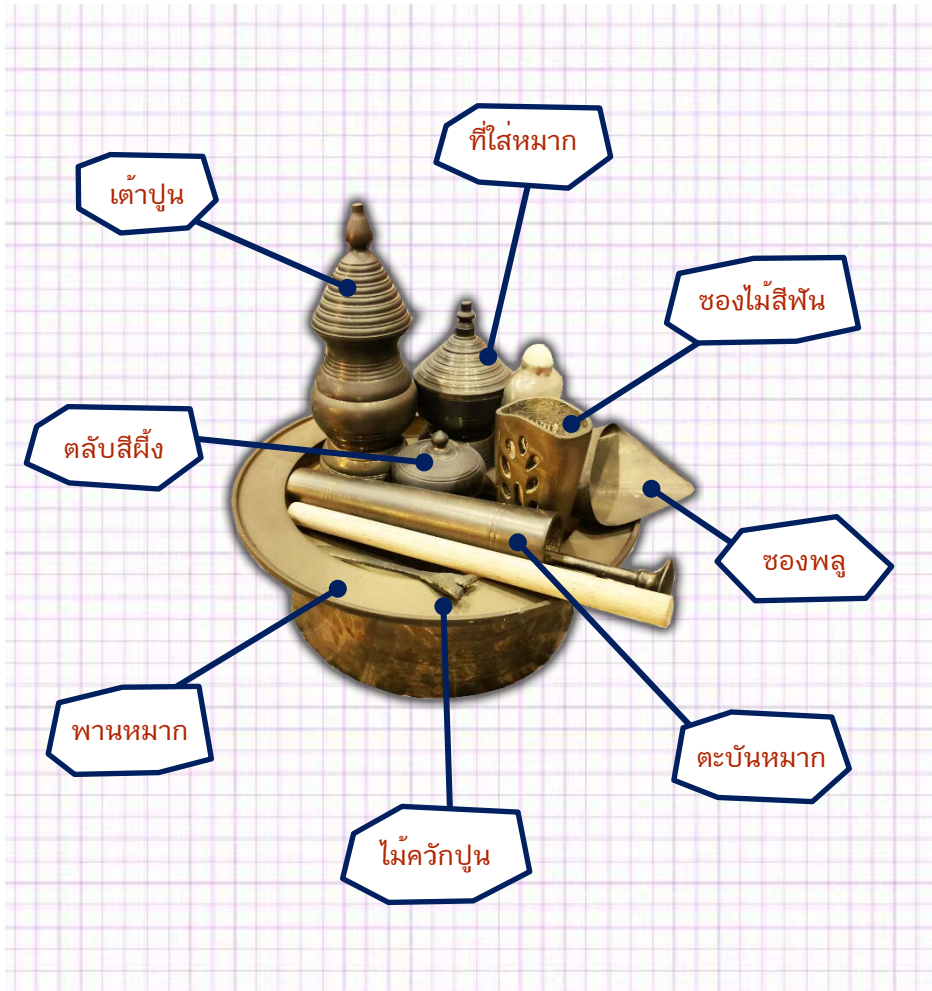
นิโกลาส์ แชร์แวลส์ นักเดินทางชาวฝรั่งเศสเดินทางเข้ามาในสยามสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช ได้กล่าวถึงความสำคัญของเครื่องใช้ในการกินหมากต่อการแสดงยศของบุคคลว่า สิ่งที่แสดงถึงฐานะและความสำคัญของขุนนางสมัยกรุงศรีอยุธยา ประกอบไปด้วย หีบหมากพระราชทาน ฐานะของเรือที่ใช้เดินทาง ดาบที่คาดเอว และจำนวนทาสที่เดินติดหน้าตามหลัง แสดงให้เห็นว่า หีบหมากเป็นสิ่งหนึ่งที่แสดงถึงฐานะและความสำคัญของบุคคลสำคัญในสมัยอยุธยา และผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องยศก็ต้องนำไปด้วยเสมอเมื่อเข้าเฝ้า (สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ, 2561)

หีบหมาก เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องยศ
ขุนนางกรุงศรีอยุธยา จากละคร
บุพเพสันนิวาส

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการกินหมาก

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการกินหมาก มีการประดิษฐ์ขึ้นหลายรูปแบบจากวัสดุหลากหลายประเภท อาทิ ไม้ เงิน นาก ทอง เครื่องเงิน เครื่องถม มีความประณีตงดงามแตกต่างกันไป สะท้อนถึงฐานะ รสนิยม และความพึงพอใจของผู้ใช้ เครื่องใช้ในการกินหมากประกอบด้วยของสิ่งต่างๆ ดังนี้

1.เต้าปูน เป็นภาชนะที่ใส่ปูนแดง มาพร้อมกับไม้ควักปูน

2.ที่ใส่หมาก สำหรับที่ใส่หมาก ใช้ใส่ทั้งหมดสด และหมากแห้ง

3.ซองพลู เป็นภาชนะสำหรับใส่พลูที่มีการจีบอย่างสวยงาม

4.ตะบันหมาก มีลักษณะทรงกระบอกเรียวเล็กลงด้านล่าง ใช้ตำหมากพลูให้แหลก เพื่อให้สามารถเคี้ยวง่ายขึ้น มาพร้อมกับสากตะบัน เมื่อตะบันหมากได้ที่แล้ว จะใช้ไม้ท่อนกลม ดันหมากออกมาจากก้นของที่ตะบันหมาก

5.มิดเจียนหมาก เป็นมิดขนาดเล็กใช้ผ่าหมากดิบและเจียนพลู

6.กรรไกรหนีบหมาก เป็นกรรไกรที่ใบมีดข้างหนึ่งใหญ่และคมกว่าอีกข้าง ใช้สำหรับผ่าลูกหมากและเนื้อหมาก

7.ตลับ ผอบต่างๆ สำหรับใส่เครื่องสมุนไพร เช่น การบูร กานพลู สำหรับบ่มให้ปากหอม สีสียัด มีลักษณะเป็นก้นแอ่ง สีน้าตาล เปราะ รสฝาด นิยมใช้ใส่กับปูนกันปูนกัดปาก เมื่อกินร่วมกับหมากพลู ยาเส้น ที่ปั้นเป็นก้อนเล็กๆ แล้วนำมาขัดฟัน และสีผึ้งสำหรับทาเคลือบริมฝีปากไม่ให้ปากตึงเพราะยางหมาก

8.กระโถนปากแตร ใช้สำหรับบ้วนน้ำหมาก หรือคายขานหมากที่จืดแล้ว กระโถนที่ใช้จัดแสดงนี้ เรียกว่ากระโถนปากแตร คือปากกระโถนจะบานออกคล้ายกับแตร เพื่อรองรับน้ำหมาก จัดว่าเป็นของหรูหรา ราคาแพง มักมีใช้ในเรือนคหบดี ผู้มีฐานะ

ในแต่ละคำของหมาก จะประกอบไปด้วย ปูนแดงจากเต้าปูน ใบพลู หมากชิ้นบางๆ (หมากสด หรือหมากแห้ง) และสีสียัด เมื่อม้วนใส่ปากแล้วเคี้ยวจนจืดก็จะคายหมากทิ้ง ส่วนยาเส้นจะปั้นเป็นก้อนเล็กๆ แล้วนำมาขัดฟัน เพื่อเอายางของหมากพลูออก และสุดท้าย ขี้ผึ้ง ใช้ทาริมฝีปากเพื่อป้องกันริมฝีปากแห้งแตก

แล้วทำไมคนไทยเลิกกินหมาก ?

เมื่อ พ.ศ. 2485 สมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้สั่งห้ามประชาชนเคี้ยวหมาก และบ้วนหมากในที่สาธารณะ เพราะมองว่าการกินหมากทำให้ฟัน และปากแดงคล้ำ ดูเลอะเทอะไม่น่ามองสำหรับชาวต่างชาติที่เริ่มเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทย ดังนั้น วัฒนธรรมการกินหมากจึงค่อยๆ ลดความนิยมไป คงเหลือแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ตามต่างจังหวัดบางคนที่ยังคงคุ้นชินกับการกินหมากอยู่ รวมไปถึงวัฒนธรรมการกินหมาก ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นเรื่องของความเชื่อ คือใช้เป็นเครื่องประกอบในพิธีแต่งงาน บายศรี และไหว้ครู เท่านั้น

คหบดีกรุงศรีอยุธยา ตีมน้ำชา

มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศส ที่เดินทางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บันทึกเรื่องการตีมน้ำชาในสมัยอยุธยาไว้ในสยามประเทศ ซามี่ให้ตีมน้ำเฉพาะในเมืองหลวง คนไทยนิยมตีมน้ำร้อนๆ แบบจีน และชอบชงน้ำชารับแขก การปฏิเสธไม่ตีมน้ำชาในสยามถือว่าไม่มีมารยาท ต้องนั่งตีมน้ำเมื่อได้รับการเชื้อเชิญ

กาน้ำชาลายคราม ↗

แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินหมาก

สุพิชฌาย์ จินดาวัฒนภูมิ. (2561). วัฒนธรรมการกินหมากในสังคมไทยสมัยก่อน. การประชุมวิชาการระดับชาติ. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.

[อ่านข้อมูลเพิ่มเติม](#)

คำน้อย. วัฒนธรรมการกินหมาก. (มปป.). จาก <https://khumnoi.com/วัฒนธรรมการกินหมาก> เมื่อ 20 เมษายน พ.ศ.2564

[อ่านข้อมูลเพิ่มเติม](#)

ประเด็นที่ 3 เครื่องประตินิกโมม

เครื่องประตินิกโมม อาจเป็นประเด็นความรู้พื้น ๆ ทั่วไป ที่อาจไม่น่าสนใจเลย หากผู้บรรยายไม่มีเทคนิคในการบรรยาย ทำให้ผู้มาเยือนไม่ค่อยแสดงความสนใจ ในประเด็นความรู้นี้เท่าที่ควร จากการจัดการความรู้ ทำให้พบวิธีการเล่าเรื่องราวของเครื่องประตินิกโมมให้เกิดความน่าสนใจมากขึ้น ดังแนวทางการบรรยายต่อไปนี้

เล่าอย่างไรให้สนุก

วิธีที่ 1 ลองเล่าเปรียบเทียบกับเครื่องประตินิกโมมของคนรุ่นปัจจุบัน

เครื่องประตินิกโมมของไทย มีวิวัฒนาการไปตามยุคสมัย ตั้งแต่ในอดีต มาจนกระทั่งถึงในปัจจุบัน ดังนั้น ถ้าจะเล่าเรื่องเครื่องประตินิกโมมของคนไทยในอดีตให้ผู้ฟังเห็นภาพหรือเกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้นนั้น ผู้บรรยายควรเปรียบเทียบกับเครื่องประตินิกโมมของคนรุ่นปัจจุบัน ว่ามีอะไรบ้าง และนำมาเทียบกับเครื่องประตินิกโมมของผู้คนในอดีตกาล ด้วยการตั้งคำถาม ชวนให้ผู้ฟังสงสัย และติดตาม เช่น

ผู้บรรยาย: สมัยนี้เราใช้อะไรระงับกลิ่นกาย? ครับ

ผู้ฟัง: ลูกกลิ้ง น้ำหอมและโคโลญยี่ห้อต่าง ฯลฯ

ผู้บรรยาย: แต่ถ้าในสมัยก่อน ไม่มีน้ำหอมและโคโลญยตามที่ว่ามานี้ละ ท่านคิดว่าเขาจะใช้อะไรระงับกลิ่นกาย ?

เครื่องประติณโณมของคนไทยในอดีต ได้แก่

1. ดินสอพอง คนสมัยก่อนก็จะใช้ดินสอพองหรือดินสีขาวที่ถูกขุดขึ้นมา เรียกว่า ดินสุก มาผสมกับน้ำอบเพื่อให้มีกลิ่นหอม และทาตัวดับร้อน แก้ผด ผื่นคัน

2. แป้งรำ แป้งพวง จะมีหน้าตาคล้ายกับดินสอพอง ใช้แป้งหินหรือแป้งนวลมาผสมกับน้ำอบหรือน้ำปรุง แล้วจึงนำไปทำการรำ ซึ่งเป็นกรรมวิธีการอบแบบโบราณ ด้วยวัตถุดิบต่าง ๆ ที่มีกลิ่นหอม ตามด้วยการใส่น้ำมันมะกอกเพื่อให้ได้กลิ่นที่ติดทนนาน โดยในยุคก่อนนั้นหญิงไทยก็จะนิยมใช้แป้งรำผสมกับน้ำอบมาผัดหน้าและทาตัวให้หอมสดชื่น ส่วนแป้งกระแจะซึ่งเป็นแป้งที่ใช้สำหรับการเจิมในพิธีมงคลต่าง ๆ ของไทย ก็เป็นส่วนผสมระหว่างแป้งรำและน้ำอบเช่นกัน

3. น้ำอบ เป็นน้ำหอมแบบไทย ที่ผ่านทั้งการอบรำและปรุงเพิ่ม จากไม้หอมต่าง ๆ รวมถึงกำยาน มะกอก และ พิมเสน ที่เป็นวัตถุดิบหลักในการทำเครื่องหอมไทย ข้าไปมาหลายขั้นตอนจนมีกลิ่นที่ติดทน ใช้สำหรับนำมาทาตัวให้หอมสดชื่นหลังอาบน้ำ รดน้ำผู้ใหญ่ สรงน้ำพระ และยังใช้เพื่อผสมกับเครื่องหอมชนิดอื่น ๆ ซึ่งกว่าจะกลายเป็นน้ำอบที่หอมขนาดนี้ ก็ต้องผ่านกรรมวิธีซับซ้อนหลายขั้นตอน

4. น้ำปรุง ถือเป็นน้ำหอมของไทยที่มีกรรมวิธีอย่างพิถีพิถัน ตั้งแต่การคัดเลือกดอกไม้แต่ละพันธุ์ในช่วงเวลาที่เหมาะสมเพื่อนำไปผสมกับน้ำสะอาด และทำการหมักอย่างยาวนานหลายเดือน เพื่อให้ได้น้ำปรุงที่สะอาดบริสุทธิ์ มีกลิ่นหอมติดทนนานเมื่อใช้งาน โดยนอกจากจะทำให้กลิ่นกายหอมแล้ว สรรพคุณจากสมุนไพรยังช่วยบำรุงผิวพร้อมทั้งยังสามารถใช้ในการอบผ้าให้หอมและป้องกันแมลงมากัดกินผ้าด้วย

5. กระแจะจันทร์ เป็นเครื่องหอมของไทย โดยนำแก่นด้านในของไม้จันทร์หอม ที่มีน้ำมันหอมระเหยอยู่มาก มาฝนให้เป็นผงละเอียด ก่อนนำมาใช้ทาบำรุงผิว จะต้องผสมกับน้ำอบให้เป็นเนื้อเหลวข้นสีเหลือง เรียกว่า กระแจะจันทร์ และในยุคต่อ ๆ มา ก็อาจมีการอบร่ำด้วยกำยานหรือเทียนอบให้มีกลิ่นหอมเพิ่มมากขึ้น

6. บุหงารำไป คือการนำกลีบดอกไม้หอมชนิดต่าง ๆ อย่างเช่น กระดังงา มะลิ หรือพิกุลมาทำให้แห้ง และนำไปอบร่ำด้วยเทียน ตามด้วยการปรุงด้วยน้ำปรุงและพิมเสน จากนั้นนำไปบรรจุในถุงผ้าโปร่งหรือเครื่องจักสานที่มีการประดิษฐ์ให้สวยงาม ดอกไม้ด้านในจะส่งกลิ่นหอมโชยออกมา เหมาะกับการนำไปวางไว้ในห้องหรือตู้เก็บเสื้อผ้า ทำให้เสื้อผ้ามีกลิ่นหอมอ่อน ๆ ซึ่งจะแตกต่างจากในปัจจุบันที่เป็นการนำดอกไม้แห้งมาผสมกับน้ำหอมและย้อมสีให้สดขึ้น

7. น้ำมันตานี เป็นน้ำมันเหนียว มีกลิ่นหอมสำหรับทาหรือใส่ผม สมัยก่อนใช้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

8. สีสีงาปาก สมัยก่อนนอกจากจะใช้ทาปากแล้ว ยังใช้ทาผมให้แข็งแรง

9. หวีเสนียด เป็นหวีที่มีซี่เล็กๆ สมัยก่อนทำจากไม้ ใช้สำหรับสาบผม ด้วยความที่ซี่หวีเล็กมาก จึงนิยมนำมาสาบเหงา และละอองฝุ่นที่ติดเส้นผมได้

วิธีที่ 2 ลองเล่าเรื่องตามกระแสละคร

วิธีการเล่าเรื่องนี้ ให้สนุกอีกวิธีการหนึ่งคือ การเล่าเรื่องตามกระแสละครที่กำลังได้รับความนิยม ซึ่งละครเรื่อง “บุพเพสันนิวาส” ผลงานการประพันธ์ของ รอมแพง ที่ออกอากาศทางไทยทีวีสีช่อง 3 นั้น ได้สร้างกระแสหวนหวาดดีดกาลสมัยอยุธยาอย่างกว้างขวาง และมีการกล่าวถึงเครื่องประทีนโคมไทย สมัยกรุงศรีอยุธยาไว้อยู่หลายเรื่องด้วยกัน ผู้บรรยายสามารถเชื่อมโยงกระแสละครกับความรู้เรื่องเครื่องประทีนโคมไทย โดยไม่จำเป็นต้องอิงกับอุปกรณ์ที่ใช้จัดแสดงทั้งหมดทุกชิ้นก็ได้ ซึ่งมีแนวทางการบรรยาย ดังนี้

ล้างหน้าสะอาดใส ไร้สิว

แม่หญิงกระเถิบ นางเอกของเรื่อง ล้างหน้าด้วยน้ำสะอาด หรือน้ำขาวข้าว ช่วยทำให้ผิวหน้านุ่ม จากนั้นใช้น้ำมันมะพร้าวทาจนทั่วใบหน้า แล้วทิ้งไว้สักครู่หนึ่งค่อยล้างออกด้วยน้ำสะอาด น้ำมันมะพร้าวจะช่วยให้ผิวนุ่ม ชุ่มชื้น ลดรอยเหี่ยวย่น ป้องกันภัยจากสารเคมี

ผิวกายเนียนใส มีออรา

คนไทยสมัยยุคแม่หญิงกระเถิบ ใช้สมุนไพรหลายชนิด ประกอบด้วย มะขามเปียก หัวขมิ้น ไพล บดผสมกัน แล้วนำมาทาเรือนร่าง จะช่วยให้ผิวพรรณผ่องใสดูจืดจางดำ แลดูมีแสงออรา แถมยังช่วยระงับกลิ่นกายด้วย

สีฟันด้วยกิ่งข่อย

แม้ในความเป็นจริง ผู้คนในสมัยกรุงศรีอยุธยา จะมีความนิยมเรื่องการบำรุงฟันให้ดำดูสิบลึกก็ตาม แต่ก็มีวิธีการทำความสะอาดฟันด้วยกิ่งข่อย ที่นำมาทุบปลายให้พูนุ่ม จุ่มผงขี้เถ้า หรือเกลือ ช่วยลดอาการเสียวฟันได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ข่อย ยังเป็นสมุนไพรที่ช่วยลดการอักเสบของเหงือก และช่วยลดแบคทีเรียในช่องปากได้

ผัดหน้าทาแป้ง

คนไทยสมัยก่อน นำแป้งดินสอพอง มาผสมน้ำทาหน้า ทาตัว ซึ่งดินสอพอง จัดว่าเป็นสมุนไพรประเภทแร่ธาตุ ตามตำรับยาแผนโบราณ สรรพคุณเป็นยาเย็น ใช้ลดความร้อนในร่างกาย แก้อักเสบ รักษาผดผื่นคัน และ ช่วยห้ามเหงื่อ ทำให้ร่างกายเย็นสบาย ใช้ทาผิวหน้า เพื่อป้องกันผิวจากแสงแดดได้เป็นอย่างดี หรือใช้รักษาผิวหน้า สรรพคุณช่วยขจัดสิวเสี้ยนได้ ลดอาการปวดบวม แก้อักเสบ ช่วยปรับสภาพผิวให้ดีขึ้น ดินสอพองเหมาะสำหรับคนผิวมัน หรือเมื่อนำมาผสมกับขมิ้นและมะขามเปียก นำมาขัดหน้า ขัดผิว ช่วยให้ผิวพรรณสวยสดใส

สระผมด้วยมะกรูด

มะกรูด เป็นสมุนไพรไทย ที่ถูกนำมาใช้เป็นยาสระผมตั้งแต่ในอดีต โดยผ่าผลมะกรูด สดๆ แล้วบีบขมิ้นลงบนเส้นผม มีสรรพคุณ ช่วยให้เส้นผมดกดำเงางาม ลดความมันของเส้นผมได้เป็นอย่างดี แม้แต่ในปัจจุบัน ก็มีการนำมะกรูดมาสกัดทำเป็นแชมพูสมุนไพรด้วย

แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องประทีนโคม

SistaCafe. (2561). ส่องเครื่องประทีนโคม “แม่หญิงการะเกด” หญิงไทยโบราณ ทำอะไร ทำไมถึงสวย ในบุพเพสันนิวาส. จาก <https://today.line.me/th/v2/article/k7wgy0>

[อ่านข้อมูลเพิ่มเติม](#)

สถาบันอยุธยาศึกษา. (2557). สตรีกับเครื่องหอม วัฒนธรรมงามอย่างไทย. จาก <https://issuu.com/ayutthayastudies/docs/perfume/3>

[อ่านข้อมูลเพิ่มเติม](#)

ดินสอพอง สมุนไพรมากประโยชน์ เป็นทั้งเครื่องประทีนผิวและยารักษาโรค. จาก <https://www.chiangmainews.co.th/page/archives/960912/>

[อ่านข้อมูลเพิ่มเติม](#)

แนวทางการบรรยาย ภายใน “เรือนครู”

“เรือนครู” เป็นเรือนหลังใหญ่สุด ในหมู่เรือนไทยของแหล่งเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมอยุธยา สถาบันอยุธยาศึกษา โดยตำแหน่งเรือนจะอยู่ทางด้านทิศใต้ของหอกกลาง ซึ่งได้จัดแสดงหัวโขนของสกุลช่างอยุธยา โดยหม่อมราชวงศ์ จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์และทายาท ซึ่งเป็นครูช่างทำหัวโขน ย่านหัวแหลมแห่งพระนครศรีอยุธยา การจัดหมวดหมู่หัวโขน ออกเป็น 3 กลุ่ม ตามเนื้อเรื่อง รามเกียรติ์ คือ แบ่งเป็นฝ่ายพลับพลา ฝ่ายลงกา และฝ่ายเทพ

ข้อควรปฏิบัติในการนำชม

ด้วยเหตุที่ “เรือนครู” ได้จัดแสดงหัวโขน ซึ่งในสังคมไทย มีความเชื่อว่าหัวโขน เป็นหัตถศิลป์ชั้นสูง เป็นของมีครู มีความศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่ควรนำมาสวมใส่เล่น อีกทั้งหัวโขนที่จัดแสดงนั้นถือเป็นงานประณีตศิลป์ที่มีความบอบบาง มีคุณค่าในเชิงช่าง ควรแก่การอนุรักษ์ไว้ในคงอยู่คู่ท้องถิ่น ดังนั้น ศิลปวัตถุภายในเรือนครู จึงเป็นสิ่งที่ควรสงวนรักษา ไม่อนุญาตให้นักท่องเที่ยวสามารถทดลองหยิบจับหรือสัมผัสได้

นอกจากนี้ยังควรรักษาระยะห่าง ระหว่างผู้ชม และศิลปวัตถุ ให้มีความเหมาะสม ทั้งในแง่ของการป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นโดยมิได้เจตนา รวมทั้งเป็นการป้องกัน มิให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมระหว่างการชมหัวโขน เช่น การยื่นค้ำหัวโขน หรือการหันปลายเท้าไปทางหัวโขน เป็นต้น ซึ่งก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้วัฒนธรรมแบบไทยในทางคติชนด้วย

ผู้ปฏิบัติงาน จึงควรให้คำแนะนำ และเน้นย้ำให้ผู้มาเยือนได้ทำความเข้าใจในข้อควรปฏิบัติในการเข้าชมภายในเรือนครุ ดังนี้

ไม่จับต้อง หรือยื่นคำมือศิลปะวัตถุ

เว้นระยะห่างกับศิลปะวัตถุ

ไม่นั่งหันปลายเท้าไปทางศิลปะวัตถุ

ชมด้วยความสำรวม

เข้ามาแล้วอึ้งเลย... บรรยายอะไรดี

สิ่งที่ผู้ทำหน้าที่บรรยายให้ความรู้ภายในเรือนครุ มักประสบปัญหาคือ ไม่ทราบว่าจะเล่าเรื่องอะไรบ้าง เพราะไม่ได้ศึกษา แนวคิด ในการจัดแสดงวัตถุ และไม่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงโขน รวมไปถึงไม่ทราบเรื่องราวที่ใช้ในการแสดงด้วย ทำให้ไม่สามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากการจัดการความรู้ของสถาบันอยุธยาศึกษา ที่ได้ร่วมกันลำดับประเด็นการบรรยาย และกำหนดแนวทางการบรรยายไว้ ดังนี้ ประเด็นที่ 1 บรรยายความเป็นมาของการแสดงโขน ให้นักท่องเที่ยวได้เกิดความรู้ ความเข้าใจเป็นพื้นฐาน ก่อนจะนำไปสู่ประเด็นความรู้ที่ 2 คือความรู้เกี่ยวกับ สกูลช่างอยุธยาของ ม.ร.ว. จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ และทายาท ที่ได้

มอบไว้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมให้แก่สถาบันอยุธยาศึกษา แล้วจึงนำบรรยายถึงเกร็ดความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ พอสังเขป จะช่วยให้ผู้บรรยายข้อมูล และแนวทางในการบรรยายที่ดี มีความน่าสนใจ

ประเด็นที่ 1 บรรยายความเป็นมาของการแสดงโขนและหนังใหญ่

ความเป็นมา

โขนและหนังใหญ่เป็นนาฏศิลป์ชั้นสูงที่เก่าแก่ของไทย มีมานานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สำหรับโขนนั้น ตามหลักฐานจากจดหมายเหตุของลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้กล่าวถึงการเล่นโขนว่า เป็นการเต้นออกท่าทางเข้ากับเสียงขลุ่ยและเครื่องดนตรีอื่นๆ ผู้เต้นสวมหน้ากากและถืออาวุธ โขนเป็นที่รวมของศิลปะหลายแขนงคือ โขนนำวิธีเล่นและวิธีแต่งตัวบางอย่างมาจากการเล่นชกนาฏกตีกดาบรบท โขนนำท่าต่อสู้โลดโผน ท่ารำท่าเต้นมาจากกระบี่กระบอง และโขนนำศิลปะการพากย์การเจรจา และท่าทางการเต้นการแสดงมาจากหนังใหญ่ (ผายมือไปทางหนังใหญ่ ซึ่งแสดงอยู่ด้านหลังของหัวโขน)

การแสดงโขน ผู้แสดงสวมศีรษะคือหัวโขน ปิดหน้าหมด ยกเว้น เทวดา มนุษย์ และมเหสี ธิดาพระยายักษ์ มีต้นเสียงและลูกคู่ร้องบทให้และมีคนพากย์และเจรจาให้ด้วย เรื่องที่แสดงนิยมแสดงเรื่องรามเกียรติ์และอุณรุท ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงโขนใช้วงปี่พาทย์

ในขณะที่หนังใหญ่ จะเป็นการใช้แผ่นหนังวัวฉลุเป็นรูปตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ และไม่มีผูกทาบตัวหนังไว้ทั้งสองข้าง เพื่อให้ตัวหนังตั้งตรงไม่งอ และทำให้มีคั่นยื่นลงมาใต้ตัวหนังเป็นสองข้างสำหรับจับถือและยกได้ถนัด สถานที่เล่นจะปลุกโรงผ้าใช้ผ้าขาวซึ่งเป็นจอ หากใช้เล่นตอนกลางคืน ด้านหลังจอจะจุดไฟ และก่อไฟไว้ ในอดีต จะใช้กะลามะพร้าวทึนทึก คอยสูมให้ไฟลุกอยู่เสมอ เรียกว่า หนังใหญ่ไฟกะลา” เพื่อให้แสงทำให้เห็นเงาตัวหนังซึ่งมีลวดลายวิจิตรมาติดอยู่ที่จอผ้าขาว และการเชิดนั้นคนเชิดต้องเต้นไปตามจังหวะดนตรี และบทพากย์บทเจรจาด้วยเช่นเดียวกับโขน

ประเด็นที่ 2 หัวโขนสกุลช่าง ม.ร.ว. จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์

หัวโขน ที่จัดแสดงอยู่ในเรือนนิทรรศการแห่งนี้ เป็นหัวโขน สกุลช่างอยุธยา โดย ม.ร.ว. จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ซึ่งเป็นครูช่างหัวโขนแห่งย่านหัวแหลม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และทายาททั้ง 2 ท่าน ได้แก่ มล.พงษ์สวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ และ มล.พันธ์สวัสดิ์ สุขสวัสดิ์

ม.ร.ว. จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ มีความชำนาญในวิชาช่างฝีมือ เป็นผู้มีพรสวรรค์ และอัจฉริยภาพทางช่าง ผลงานแต่ละชิ้น มีความละเอียดอ่อน พิถีพิถัน ผลิตทั้งหัวโขนขนาดปกติ และขนาดเล็กสำหรับเป็นของที่ระลึก ท่านจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นบรมครูของวงการนาฏศิลป์ ศิลปินแห่งชาติ และผู้อนุรักษ์เผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมไทย

ต่อมาท่านได้ถ่ายทอดวิชาครูช่างหัวโขนให้แก่ มล.พงษ์สวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ และ มล.พันธ์สวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ และยังได้มอบหัวโขนจำนวนหนึ่งให้กับสำนักศิลปวัฒนธรรม สมัยที่มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ยังมีฐานะเป็นวิทยาลัยครู ปัจจุบันได้ตกทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของสถาบันอยุธยาศึกษา

ประเด็นที่ 3 มหาเทพรามเกียรติ์

หัวโขน ที่จัดแสดงไว้ในเรือนครู ถูกจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ตามเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่นิยมนำมาแสดงโขน โดยแบ่งเป็นฝ่ายพลับพลา ฝ่ายลงกา และฝ่ายเทพ และแม้ว่าการแสดงโขนจะเป็นสุดยอดแห่งมหรสพไทย และผู้คนจะมีความสนใจ และพอรู้จักเรื่องราวและตัวละครบ้าง แต่ก็ยังมีน้อยคนนัก ที่จะรู้และเข้าใจเรื่องราวอย่างถ่องแท้ นั่นจึงเป็นสิ่งที่ผู้บรรยาย ควรเติมความรู้ให้นักท่องเที่ยวฟัง

ดังนั้น ผู้บรรยาย ควรมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องราวของมหาเทพรามเกียรติ์ พอสังเขป นอกจากนี้ ยังควรจดจำชื่อของตัวละครหลักแต่ละตัว และวีรกรรม หรือค็ดสรรเกร็ดเรื่องราวบางช่วง บางตอน เพื่อเล่าให้นักท่องเที่ยวฟังได้

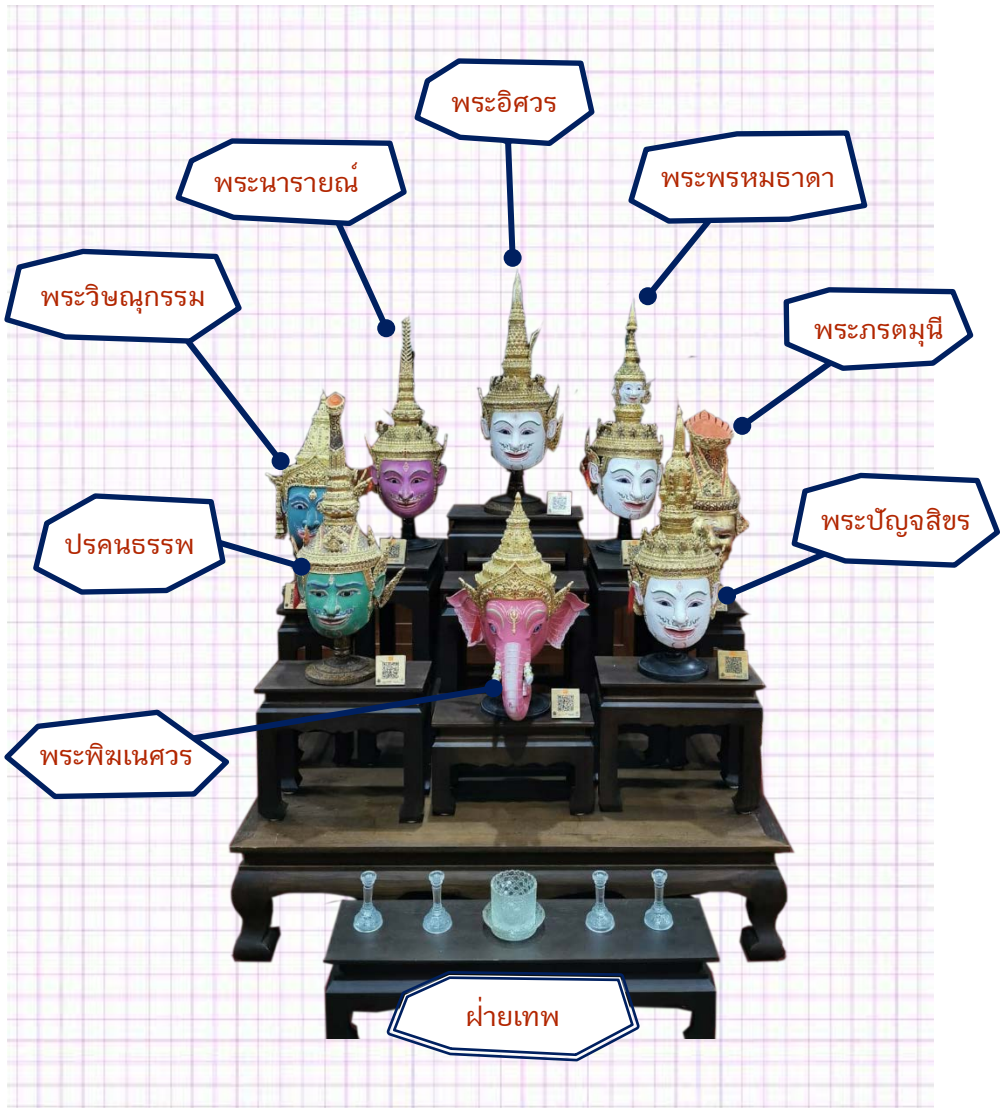
โครงเรื่องรามเกียรติ์

“เหตุเกิดเมื่อนนทุกไปเกิดใหม่เป็นทศกัณฐ์มีสิบหน้ายี่สิบมือตามคำสาปของ พระนารายณ์ และพระนารายณ์ อวตารลงมาเป็นพระราม

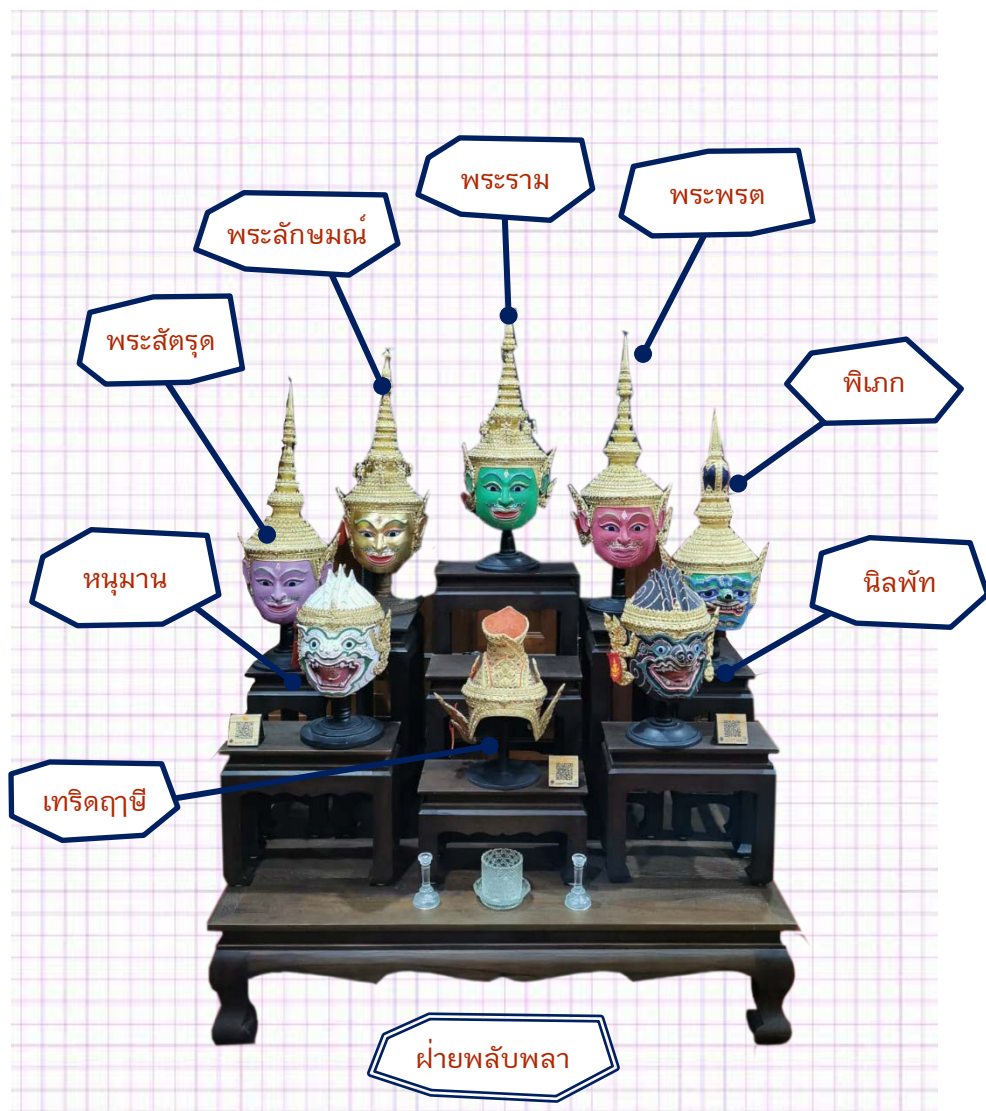
จากนั้น ทหารเอกทั้งห้า จึงเกิดตามกันไป อาทิ หนุมานเกิดจากเหล่าศาสตราวุธของ พระอิศวรไปอยู่ในครรภ์นางสวหะ สุครีพ เกิดจากพระอาทิตย์แล้วโดนคำสาปฤๅษีที่เป็น พ่อของนางสวหะ องค์ใด เป็นลูกของพาลีที่เป็นพี่ของสุครีพ ขมพู่พาน เกิดจากการชุบเลี้ยง ของพระอินทร์ นิลพัท เป็นลูกของพระกาฬ เป็นต้น

ฝ่ายพระรามและฝ่ายทศกัณฐ์ได้เกิดศึกชิงนางสีดา จนโพล่พลฝ่ายยักษ์ล้มตายเป็น จำนวนมาก และสุดท้าย ทศกัณฐ์เองก็ถูกพระรามสังหารในที่สุด”

แนะนำตัวละครฝ่ายเทพ

แนะนำตัวละครฝ่ายพลับพลา

พระราม

เป็นกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาองค์ที่ 4 กายสีเขียวนวล 1 พักตร์ 2 กร คือพระนารายณ์ อวตารลงมาเกิดเป็นโอรสของท้าวทศรถกับนางเกาสุริยา ปกติพระรามทรงศรเป็นอาวุธ เวลาสำแดงอิทธิฤทธิ์ปรากฏเป็น 4 กร ทรงเทพอาวุธเช่นเดียวกับพระนารายณ์ คือ จักร สังข์ คทา และตรี มีมเหสีชื่อ นางสีดา ออกเดินทางตามทีนางไภยเกศีขอพรจากท้าวทศรถ เป็นเวลา 14 ปี ในขณะที่เดินทางนั้น ทศกัณฐ์มาลักนางสีดา และเป็นที่เหตุให้เกิดสงครามกับ พวักยักษ์

พระลักษมณ์ เป็นอนุชาของพระราม กายสีทอง มีความจงรักภักดีต่อพระรามมาก เมื่อพระรามต้องออกเดินทางถึง 14 ปี พระลักษมณ์ก็ได้ขอติดตามไป และยังช่วยออกรบกับ กองทัพของกรุงลงกาอย่างกล้าหาญหลายครั้งหลายหน ทรงเคียงคู่พระรามเสมอ ร่วมผจญ หมู่มารและเหล่าศัตรูเคียงคู่พระรามหลายครั้งหลายครา ฝีมือก็ไม่ได้ด้อยไปกว่าใคร พระลักษมณ์ได้สังหารกุมภภากาศ อินทรชิต มุลพลัม จิตรไพรี ทศคีรีวัน ทศคีรีธร

พระสัตรุด

เป็นอนุชาของพระราม กายสีม่วงอ่อน คือ คทาพระนารายณ์อวตารมาเกิดเป็นโอรส ท้าวทศรถกับนางสมุทรชา ร่วมอุทรณ์กับพระลักษมณ์ไปอยู่เมืองไภยเกศพร้อมพระพรตได้ออกร่วมรบกับพระพรต ตามบัญชาของพระราม ในศึกเมืองมลิวัน ภายหลังกลับไปช่วย กำกับราชการที่เมืองไภยเกศกับพระพรตตามเดิม

พระพรต

เป็นอนุชาต่างมารดาของพระราม มีกายสีทึบทมิ เป็นผู้มีใจยุติธรรม และซื่อสัตย์มาก พระพรตเป็นโอรสองค์ที่ 2 ของท้าวทศรถกับนางไภยเกศี พระพรตโกรธพระมารดามากจน แสบจะฆ่าเสียเมื่อทราบว่า พระรามต้องออกไปเดินทาง 14 ปี เพราะนางไภยเกศีทูลขอท้าว ทศรถ พระพรตรีบตามไปอ้อนวอนให้พระรามเสด็จกลับแต่ไม่สำเร็จ พระพรตจึงถวายสัตย์ ปฏิญาณว่าหากครบ 14 ปี แล้วพระรามยังไม่กลับมาจะเข้ากองไฟเผาตนเองให้ตาย

พิเภก

เป็นยักษ์มีกายสีเขียว เป็นอนุชาของทศกัณฐ์และกุมภกรรณ มีความรู้ทางโหราศาสตร์ พระอิศวรสั่งให้ไปจุดเป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกันกับทศกัณฐ์เพื่อเป็นไส้ศึก คอยบอกความลับต่าง ๆ ให้แก่พระราม พร้อมประจานแค้นพิเศษติดที่ดวงตาขวา มองเห็นได้ทั้งสามโลก แม้กระทั่งอดีตและอนาคต พิเภกโดนทศกัณฐ์ขับออกจากกรุงลงกาเพราะไปแนะให้ทศกัณฐ์คืนนางสีดาแก่พระราม จึงเข้าสวามีภักดีกับฝ่ายพระราม พิเภกมีส่วนช่วยในกองทัพพระรามเป็นอันมาก เป็นผู้บอกกลศึกและทำนายเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับฝ่ายทศกัณฐ์จนพระรามชนะศึก

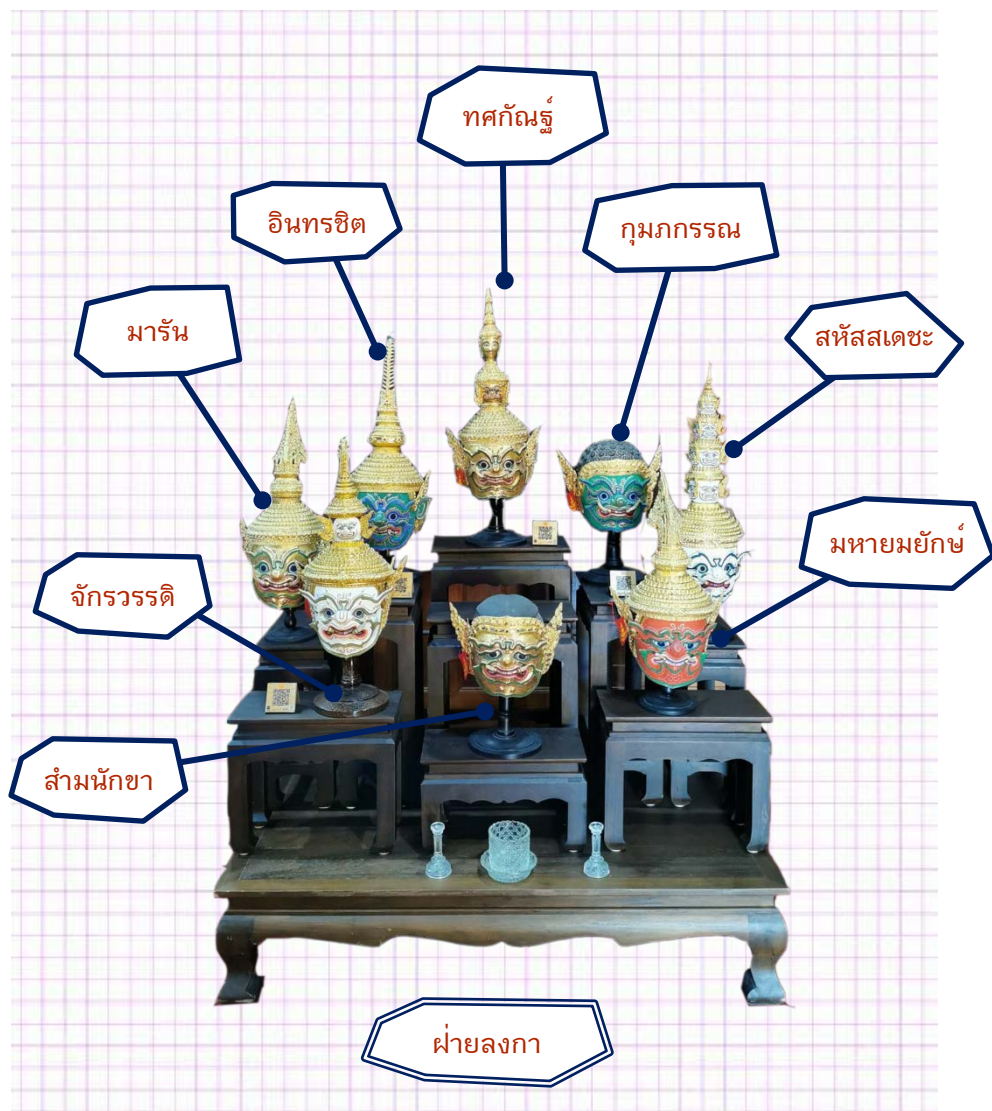
หนุมาน

หนุมาน เป็นลิงเผือก จึงมีกายสีขาว มีลักษณะพิเศษ คือ มีเขี้ยวแก้วอยู่กลางเพดานปาก มีคุณทูล ขนเพชร สามารถแปลงฤทธิ์ให้มีสี่หน้าแปดมือ แลหาเป็นดาวเป็นเดือนได้ ใช้ตรีเพชร (สามง่าม) เป็นอาวุธประจำตัว (จะใช้เมื่อรบกับยักษ์ตัวสำคัญๆ) มีความเก่งกล้ามาก สามารถแปลงกายหายตัวได้ เมื่อสำแดงฤทธิ์จะมี 4 หน้า 8 มือ ทั้งยังอยู่ยงคงกระพัน แม้ถูกอาวุธของศัตรูจนตาย เมื่อมีลมพัดมากก็จะฟื้นขึ้นได้อีก หนุมาน เป็นทหารเอกที่รู้ใจพระรามที่สุด ฉลาดรอบรู้ แต่ค่อนข้างหัวดื้อ เช่น ตอนที่หักกิ่งไม้ ทำลายสวนขวัญของทศกัณฐ์ ตอนเผาเมืองลงกา เป็นต้น ซึ่งเป็นการทำนอกเหนือคำสั่ง เจ้าเล่ห์เพทุบาย มีกลอุบายมากมายซึ่งเอาไวใช้ในการศึก รักนายและพลีชีพเพื่อนาย

นิลพัท

นิลพัทมีลักษณะเหมือนหนุมานทุกอย่าง เพียงแต่มีกายสีดำ มีคุณทูล ขนเพชร เขี้ยวแก้ว สี่หน้า แปดกร และยังมีฤทธิ์มากเทียบเท่ากับหนุมาน ไม่ถูกกับหนุมาน จึงกลั่นแกล้งหนุมานตอนพระรามสั่งให้กองทัพลงไปในชนหินถมนนไปสู่กรุงลงกา หนุมานกับนิลพัทเลยต่อสู้กัน พระรามจึงมาสงบศึกและตัดสิน เมื่อทราบความว่านิลพัทเป็นฝ่ายหาเรื่องก่อน พระรามก็รวินิลพัทมาก เนรเทศให้ไปอยู่เมืองขีดขิน เป็นกองพลาธิการ สั่งให้คอยส่งเสบียงอาหารให้แก่กองทัพ

แนะนำตัวละครฝ่ายลงกา

ทศกัณฐ์

เป็นพญายักษ์ แห่งกรุงลงกา มีกายสีเขียว 10 พักตร์ 20 กร ยอดเป็นหน้าพระพรหม เพราะเป็นตระกูลที่เกิดจากพระพรหมธาดา ซ่อนหน้ายักษ์ไว้ด้านหลัง ปากแฉะตาโพล่ง สวมมงกุฎยอดชัย ปกติใช้หน้าสีเขียว สำหรับตอนนั่งเมืองใช้หน้าทอง แสดงให้เห็นถึง ทศกัณฐ์ที่อารมณ์ดี หน้าตาผ่องใส หากโกรธจะทำหน้าโขนเป็นสีแดงเพลิง

ทศกัณฐ์ มีอุปนิสัยอันธพาล ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม หยาบช้ำ สามารถถอดจิตออกจากตนได้ ใครฆ่าไม่ตาย ไปลักพานางสีดา มเหสีของพระรามมา จนเป็นเหตุแห่งศึกกรุงลงกา ที่ทำให้พี่น้องเผ่าพญาศัณษี ต้องล้มตายเป็นอันมาก แต่สุดท้ายก็ตายด้วยศรพระหมาสมรของพระราม เนื่องจากหนุมานขโมยกลองดวงใจเอาไปได้ และขยี้ทิ้ง

อินทรชิต

อินทรชิต หรือชื่อเดิมคือ รณพักตร์ เป็นโอรสทศกัณฐ์กับนางมณโฑ กายมีสีเขียว เหมือนผู้เป็นพ่อ ปากขบ ตาโพล่ง เขี้ยวคุด (ดอกลมะลิ) สวมชฎายอดกาบไฟ เมื่อรบชนะพระอินทร์ ทศกัณฐ์จึงตั้งชื่อให้ว่าอินทรชิต ได้รับพระจากพรจากพระเป็นเจ้า 3 องค์คือ พระอิศวร พระพรหม และพระนารายณ์ จึงมีอิทธิฤทธิ์มาก รบกับพระรามหลายครั้งหลายหน แต่สุดท้าย ตายด้วยศรพระลักษณ์ที่เนินเขาจักรวาล ตอนตายองคตต้องนำพานจากพระพรหมธาดามารองนับเศียรอินทรชิต เพื่อมิให้ตกถึงพื้นเพราะจะเกิดไฟไหม้ทั่วทั้งจักรวาล

กุมภกรรณ

เป็นพญายักษ์ ปากแฉะตาโพล่ง หัวโล้น ไม่มีมงกุฎ เป็นน้องร่วมบิดามารดาเดียวกับทศกัณฐ์ ได้เป็นอุปราชเมืองลงกา มีอุปนิสัยตั้งมั่นอยู่ในสังฆธรรม แต่จำใจช่วยรบกับพระรามเพื่อสนองคุณทศกัณฐ์ มีหอกโมกขศักดิ์เป็นอาวุธวิเศษ มีฤทธิ์ร้ายกาจ รบกับพระรามหลายครั้งและในที่สุดตายด้วยศรของพระราม

สหัสสเดชะ

เป็นยักษ์กายสีขาว ปากแฉะ ตาโหลง สวมมงกุฎชัย มี 1,000 หน้า 2,000 มือ ครองกรุงปางตาล มีตะบองวิเศษ ชี้นันตาย ชี้นลายเป็น ได้พรจากพระพรหม เมื่อรบกับผู้ใด ให้พลในกองทัพนั้น แตกกระจายไป สหัสสเดชะ เข้ามาร่วมรบในศึกลงกาด้วย แต่สุดท้ายก็ถูกหนุมานสังหาร

มารัน

หน้ายักษ์สีทอง ปากขบตาจระเข้ บางแห่งว่าปากแฉะ ตาโหลง สวมมงกุฎหางไก่ เป็นพี่ชายต่างมารดาของทศกัณฐ์ ครองเมืองโสฬศ

จักรวรรดิ

มี 4 พักตร์ 8 กร ใบหน้ามีสีขาว ชั้นแรกเป็นหน้าปกติ 1 หน้า ชั้นที่ 2 เป็นหน้าเล็ก 3 หน้า ปากแฉะตาโหลง มีเขี้ยวโง้งแหลม สวมมงกุฎหางไก่ เป็นกษัตริย์แห่งกรุงสหมลิวน์ สหายของทศกัณฐ์

สำมนักขา

เป็นนางยักษ์ กายสีเขียวสด ปากแฉะ ตาจระเข้ สำหรับหัวนี้ ทำเป็นหน้าสีทอง เป็นน้องสาวคนสุดท้องของทศกัณฐ์ นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของมหากาพย์รามเกียรติ์เลยทีเดียว ได้ เนื่องจากนางเข้าป่าเพื่อหาคุ้ แล้วไปพบและหลงรักพระรามเข้า จึงคิดฆ่านางสีดา ด้วยความริษยา ทำให้ถูกพระลักษมณ์ตัดมือและเท้าขาด จึงไปฟ้องและยุยงให้ทศกัณฐ์ลักพานางสีดา อันเป็นปฐมบทแห่งศึกกรุงลงกา

แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับโขน

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. คลังข้อมูลมรดกภูมิ

ปัญญาทางวัฒนธรรม : โขน. จาก

[http://www.sereesolution.com/ich/khon_perform
ance/index.php](http://www.sereesolution.com/ich/khon_perform
ance/index.php)

[อ่านข้อมูลเพิ่มเติม](http://www.sereesolution.com/ich/khon_performance/index.php)

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ. งานศิลปหัตถกรรม

ประเภทหัวโขน. จาก chrome-

extension://oemmnndcbldboiebfnladdacbfmda
dm/https://www.sacict.or.th/uploads/items/attac
hments/c7174a563613088e59471c70d9d2c09e/_
4d2105bddd50c886503b7a7a7969f95f.pdf

[อ่านข้อมูลเพิ่มเติม](https://www.sacict.or.th/uploads/items/attachments/c7174a563613088e59471c70d9d2c09e/_4d2105bddd50c886503b7a7a7969f95f.pdf)

ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ และ

สถาบันอยุธยาศึกษา. วัตถุจัดแสดง สถาบันอยุธยา

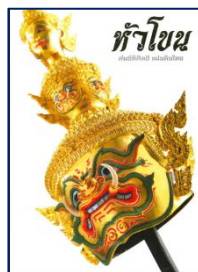
ศึกษา. จาก [https://www.navanurak.in.th/
asi/site/theme/museshowcatall.php](https://www.navanurak.in.th/asi/site/theme/museshowcatall.php)

[อ่านข้อมูลเพิ่มเติม](https://www.navanurak.in.th/asi/site/theme/museshowcatall.php)

พิพิธภัณฑศิลปะไทยร่วมสมัย. (2555). หัวโขน สมบัติศิลป์

แผ่นดินไทย. กรุงเทพฯ: พิพิธภัณฑฯ.

แนวทางการบรรยาย ภายใน “เรือนช่าง”

เมื่อเข้ามาในเรือนช่าง ผู้มาเยือนจะได้พบกับการจำลองบรรยากาศการทำงานประณีตศิลป์ของงานช่างไทย ซึ่งประกอบด้วย 1) การปักสะดึงกรึงไหม 2) การทำหัวโขน และ 3) จิตรกรรมไทย ในเรือนจัดแสดงหลังนี้ สามารถอนุญาตให้นักท่องเที่ยวได้ทดลองหยิบจับวัสดุอุปกรณ์ และถ่ายรูป โดยสมมุติตนเองว่าเป็นช่างศิลป์สมัยอยุธยาได้ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ พร้อมกับความสนุกสนานเพลิดเพลินในรูปแบบของการท่องเที่ยว

ประเด็นการบรรยาย

การปักสะดึงกรังไหม

งานปักสะดึงกรังไหมในอดีต เป็นงานประณีต ศิลป์ประเภทหนึ่งในด้านสิ่งทอ ซึ่งเสริมมูลค่าด้วย วัสดุราคาแพง เช่น อัญมณี แล่งเงิน แล่งทอง เส้นไหมน้อย ปักแมลงทับ ลูกปัด และพลอยสีชนิดต่างๆ เป็นต้น ในอดีตจึงต้องมีการฝึกหัดสตรีให้มีความชำนาญ

งานปักสะดึงกรังไหมส่วนมากจึงเป็นงานที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้งานในราชสำนัก หรือในผู้มีบรรดาศักดิ์ มีจุดประสงค์เพื่อเพิ่มความงดงามลงบนผืนผ้า ด้วยวิธีการปัก เย็บ แทนการทอผ้าและการพิมพ์ผ้า ลวดลายที่ปักจะมีมิติ มีลักษณะที่ดูนูนออกมาจากผืนผ้าเล็กน้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของเส้นไหมที่ใช้ในการปัก ซึ่งส่วนใหญ่จะเลือกใช้การประดับตกแต่งด้วยวัสดุที่มีค่า เหมาะสมกับฐานานุศักดิ์และการใช้งาน นิยมปักลงบนเครื่องนุ่งห่ม สิ่งของเครื่องใช้ และเครื่องแต่งกาย

การปักชุดโขนละคร ก็ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในงานปักสะดึงกรังไหม ซึ่งจะมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตัวละครนั้น ๆ ส่วนลายที่ใช้ในการปักจะมีความแตกต่างกันไปตามชื่อของตัวละคร เช่น ลายกนก ใช้สำหรับพระลักษณ์ และพระราม ลายหน้าสิงห์ ใช้สำหรับทศกัณฐ์ กระบวนลายจีนใช้สำหรับผ้านาง เป็นต้น

ลวดลายที่ปักได้ยากที่สุด คือ ลายหน้าสิงห์ของทศกัณฐ์ เนื่องจากต้องปักให้ใบหน้ามีความคล้ายคลึงตัว

สิ่งที่ให้มากที่สุด และมีรายละเอียดคมชัด มีเขี้ยว มีพื้นสีหน้าตุ่น ให้สอดคล้องกับบทบาทตัวร้ายของทศกัณฐ์ในฐานะตัวร้ายของเรื่อง ซึ่งช่างปักต้องใช้ทักษะความชำนาญในกระบวนการไทยเป็นอย่างมากจึงจะสามารถปักออกมาได้ให้ได้รายละเอียดที่สวยงามลงตัว

ลวดลายที่ปักได้ยากอีกลวดลายหนึ่ง คือ ลายผ้าหม่นนางเป็นลวดลายที่ช่างปักต้องมีความรู้ด้านการเขียนลวดลายไทย จึงจะสามารถบังคับฝีเข็มให้อ่อนช้อยเสมือนกับการวาดลายเส้น อีกทั้งยังเป็นลวดลายที่ต้องใช้พื้นที่มากในการปัก ช่างปักจึงต้องมีทั้งทักษะฝีมือและความอดทนในการปักลวดลายให้แล้วเสร็จ

แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับการปักสะดึงกริ่งไหม

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ. ปักสะดึงกริ่งไหมงานปัก
โบราณที่ใกล้สูญหาย. จาก chrome-
extension://oemmnndcblldboiebfnladdacbfmda
dm/https://www.sacict.or.th/th/detail/2021-02-
09-13-38-48

[อ่านข้อมูลเพิ่มเติม](#)

การทำหัวโขน

หัวโขน เป็นงานศิลปะชั้นสูง และเป็นศิลปวัตถุประเภทประณีตศิลป์ ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นอย่างวิจิตรตระการตา เนื้อหาการบรรยายในส่วนนี้ เป็นวิธีการทำหัวโขน โดยมีหุ่นแสดงขั้นตอนการทำหัวโขนในแต่ละขั้นตอน ซึ่งมีรายละเอียดในการบรรยาย ดังนี้

1.ปั้นหุ่น

2.ปิดหุ่นกระดาษ

3.ผ้าหุ่น - เย็บหุ่น

4.ติดส่วนประกอบ

5.ปั้นหน้า

6.ติดลาย

7.ปิดทอง

8.ติดพลอย

9.เขียนหน้าโขน

การปั้นหุ่น

การปั้นหุ่นเป็นการสร้างรูปทรงของหัวโขนเพื่อใช้เป็นโครงก่อนที่จะปิดหุ่นด้วยกระดาษ โดยใช้ดินเหนียวขึ้นรูปและปั้นหุ่นตามแบบที่ต้องการ ถ้าเป็นหัวโขนขนาดใหญ่สำหรับใส่แสดง ต้องปั้นให้มีขนาดมาตรฐาน ที่นักแสดง

สามารถใส่ได้ โดยไม่คับหรือหลวมเกินไป ช่วงนี้อาศัยความชำนาญในการปั้น เพราะต้องปั้นเผื่อไว้สำหรับปิดกระดาษด้วย เมื่อปั้นหุ่นดินเหนียวได้ตามต้องการแล้ว จึงนำไปถอดเป็นหุ่นปูน

การปิดหุ่นกระดาษ

เริ่มด้วยการปิดกระดาษน้ำ 2 ชั้นลงบนหุ่นปูนก่อน เพื่อกันมิให้กระดาษสาติดกับหุ่น จากนั้นนำกระดาษสาทาด้วยแป้งเปียกที่กวนจากแป้งข้าวเจ้าให้ทั่วแผ่นปิดซ้อนกันประมาณ 4-5 ชั้น แล้วฉีกกระดาษให้มีขนาดเหมาะสมกับที่ต้องการปิดลงบนหุ่น โดยปิดให้ทั่วเป็น ชั้น ๆ ทำเช่นนี้ประมาณ 5-6 ครั้ง จะได้ความหนาของหุ่นกระดาษตามต้องการ

การผ่าหุ่น - เย็บหุ่น

การผ่าหุ่นเป็นการถอดหุ่นกระดาษออกจากหุ่นปูน โดยนำหุ่นกระดาษที่ผึ้งแดดจนแห้งสนิทแล้วมาขีดแนวที่จะผ่า โดยใช้มีดสำหรับผ่า ให้หุ่นกระดาษขาดจากกันตลอดแนว จากนั้นค่อย ๆ แกะหุ่นกระดาษออกจากหุ่นปูน แล้วลอกกระดาษน้ำที่ติดอยู่กับหุ่นกระดาษออกให้เรียบร้อย

ติตรอยผ่าของหุ่นกระดาษด้วยกาวลาเท็กซ์ แล้วเย็บด้วยลวดทองเหลือง ตัดลวดส่วนเกินให้เรียบร้อย แล้วใช้ค้อนตอกให้ลวดเนียนเสมอกับกระดาษ ตัดแต่งขอบของหุ่น

กระดาศให้เรียบร้อย เลี่ยมขอบหัวโชนด้วยสังกะสีเพื่อเพิ่มความแข็งแรงและอยู่ทรง แล้วจึงปิดทับด้วยกระดาศว่าตามรอยตะเข็บต่าง ๆ ให้เรียบร้อยทั้งด้านนอกและด้านใน

การติดส่วนประกอบของหัวโชน

ส่วนประกอบต่าง ๆ ของหัวโชนจะทำด้วยหนัง เพื่อใช้เสริมความงามของหัวโชน เช่น หู จอนหู หาง คิ้ว โดยตัดหนังตามแบบที่ต้องการ แล้วเย็บติดด้วยลวด ซึ่งหัวโชนแต่ละประเภทจะมีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนกัน ดังนั้นจึงต้องทำให้ถูกต้องตามลักษณะหัวโชนนั้น

นอกจากส่วนประกอบดังกล่าวแล้ว ยังมีส่วนประกอบที่สำคัญของหัวโชนซึ่งเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าหัวนั้นเป็นหัวอะไรคือยอดหัวโชน ซึ่งมีทั้งยอดที่เป็นไม้กลึงและยอดที่ทำด้วยหนัง

ยอดที่ทำด้วยไม้กลึงนั้น ช่างต้องออกแบบและกลึงใช้เอง โดยไม้ที่ใช้ส่วนใหญ่มักจะเป็นไม้สัก เพราะมีน้ำหนักเบาและแมลงไม่กิน เช่น ยอดชัย ยอดเดินหน ส่วนยอดที่ทำด้วยหนัง เช่น ยอดกนก ยอดหางไก่อ

การปั้นหน้า

ใช้ดินสอร่างแนวที่จะปั้นเสริม โดยให้ซ้ายขวาเท่ากันมากที่สุด จากนั้นนำกระดาศทอง ขี้เถ้า แป้งเปียก โขลกให้เข้ากันมีความข้นเหนียวพอที่จะนำมาปั้นได้ ปั้นเสริมตาม แนวที่เขียนไว้ เช่น ปาก จมูก ตา คิ้ว หู แต่งให้เรียบร้อยสวยงาม ผึ่งแดดให้แห้งสนิท และปิดทับด้วยกระดาศว่าอีกครั้งหนึ่ง

การติดลาย

นำรึกน้ำเกลี้ยงมาเคลือบกับผงสมุกที่ทำจากใบมะพร้าวเผาไฟให้เข้ากันดี จากนั้นนำมาทาบ ให้เข้ากันอีกครั้งหนึ่ง แล้วนำรึกสมุกที่ได้ไปใช้สำหรับติดลาย โดยคลึงเป็นเส้นกลมๆ ให้เหมาะกับขนาดของลายที่จะติ แล้วนำไปติดลายลงในแม่พิมพ์หินสบู่ จากนั้นจึงนำลายที่ติเสร็จแล้วไปติดลงบนหัวโขนด้วยรักเทือก เมื่อติดลายเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผึ่งไว้ในร่มให้แห้งสนิทช่วงนี้จะใช้เวลา 30 วัน

การปิดทอง

ทารองพื้น ก่อนปิดทองด้วยสีอีพ็อกซี (EPOXY) ให้ผิวที่จะปิดทองเป็นมันวาว จากนั้นนำอีพ็อกซีใสสำหรับปิดทองโดยทาบางๆ ให้ทั่วลาย ปล่อยให้แห้งสนิทพอที่จะปิดทองได้ แล้วนำทองคำเปลว 100 เปอร์เซ็นต์ มาปิดลงไปให้ทั่วบริเวณลาย แล้วใช้แปรงสำหรับปิดทองกระทุ้งให้ทั่ว แล้วจึงใช้แปรงขนอ่อนปัดผงทองออกจากลายให้หมด

การติดพลอย ติดกระจก

ใช้กาวลาเท็กซ์แตะลงในร่องลายที่จะติดพลอย แล้วนำพลอยมาติดลงในร่องลายให้ทั่ว ในบางช่วงของลายจะมีการติดกระจกบ้าง ช่วงที่ต้องติดกระจกให้ลงในร่องลายพอดี พลอยที่ใช้ในการติดหัวโขนคือพลอยที่ทำจากกระจกที่ด้านหลังฉาบด้วยปรอท เพื่อให้เกิดการสะท้อนแสงได้ดีเวลาต้องแสงไฟ

การเขียนหน้าโขน

เดิมใช้สีฝุ่นในการทาและเขียนหน้าโขน แต่ในปัจจุบันยุคนี้ใช้สีน้ำพลาสติกแทน ช่วยให้สีไม่หลุดและเมื่อโดนน้ำ การทาสีหน้าโขนนั้น ต้องทำให้ถูกต้องตามลักษณะสีหัวโขน เมื่อสีแห้งแล้วจึงเขียนหน้าโขนด้วยเส้นไพร หรือเส้นพรายตามคิ้ว ตา ปาก คาง ให้เป็นไปตามลักษณะของหัวโขนแต่ละแบบ ซึ่งเส้นไพรที่ใช้สำหรับเขียนหัวโขนมีอยู่ 2 สีคือสีเขียว และสีฟ้า โดยช่างโบราณกำหนดไว้ว่า ถ้าหน้าโขนสีเขียวต้องใช้เส้นไพรสีฟ้า แต่ถ้าหน้าโขนสีอื่นให้ใช้เส้นไพรสีเขียวทั้งหมด

บนเส้นไพรจะมีเส้นสีดำเล็ก ๆ เขียนทับตามขวางของเส้นไพร เมื่อเขียนเส้นไพรเรียบร้อยแล้ว ต้องเขียนเส้นฮ่อล่อกับเส้นไพรอีกครั้งหนึ่ง ช่างโบราณกำหนดสีของเส้นฮ่อไว้ 4 สีคือ ลี้นจี แดง ชมพู ทอง สำหรับเส้นทองนั้น จะเขียนด้วยยางมะเดื่อ แล้วปิดด้วยทองคำเปลว

จิตรกรรมไทย

ผู้บรรยายจำเป็นต้องมีความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับจิตรกรรมไทย และสามารถจำแนกชื่อเรียกของสีไทยโทนต่างๆ พร้อมอธิบายได้พอสังเขป

เทคนิคการจะเล่าเรื่องสีให้เกิดความน่าสนใจนั้น ผู้บรรยายต้องพยายามอธิบายถึงคุณค่าของสีไทยโทนให้ได้ จากนั้น อธิบายชื่อเรียกของสีโทนต่างๆ สิ่งที่น่าสนใจคือ ชื่อเรียกแปลกๆ ของสี ผู้บรรยายควรหยิบยกตัวอย่างของสีบางสี อธิบายชื่อเรียก และความหมายของสีให้ได้ โดยมีแนวทางการบรรยาย ดังนี้

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับจิตรกรรมไทย

สีสากลนั้น หลักๆ ตามที่เราได้เคยเรียนวิชาศิลปะมา เรามีแม่สีอยู่ 3 สี คือ สีแดง สีเขียว และสีน้ำเงิน ทั้ง 3 สี แต่สำหรับสีไทยนั้น เรามีเอกลักษณ์ความเป็นไทยของคนไทย เรามีสีแบบไทยๆ ให้ได้เลือกมากมาย แถมชื่อเสียงเรียงนามในแต่ละสียังไพเราะ ทั้งยังเป็นสีที่ได้มาจากธรรมชาติล้วน ๆ ไม่ว่าจะเป็นแร่ธาตุ สมุนไพร ผัก ผลไม้ พืชทางธรรมชาติ

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในงานจิตรกรรมไทย

กระดาชไข

ช่างเขียนสมัยก่อนจะเตรียมภาพ โดยร่างภาพลงบนกระดาชไขก่อน จากนั้นจะเจาะรูเป็นรอยปรุเล็กๆ ตามเส้นที่ร่าง แล้วนำกระดาชไขนั้น ไปทาบกักับพื้นผิวที่จะเขียนภาพ ก่อนจะใช้ลูกประคบตบที่กระดาชตรงรอยที่เจาะรูไว้เบาๆ เพื่อให้เกิดเป็นแนว ติดลงบนพื้นผิวที่จะเขียนภาพ

ลูกประคบ

ลูกประคบ มีทั้งลูกประคบขาว และลูกประคบดำ ใช้คู่กับกระดาชไขที่เจาะรูตามภาพที่ร่างไว้ ตบลูกประคบตามแนวปรุ เพื่อสร้างแนวเส้นร่างลงพื้นผิวที่จะเขียนภาพ ถ้าพื้นผิวที่จะเขียนภาพมีสีดำหรือสีเข้ม ช่างเขียนจะใช้ลูกประคบขาว ที่ทำจากดินสอพองเผาไฟ เพื่อให้มีน้ำหนัก ไม่หลุดง่าย แต่ถ้าพื้นผิวที่จะเขียนภาพมีสีขาว หรือสีสว่าง จะใช้ลูกประคบดำ ที่ทำจากถ่าน

พู่กันขนหุ้ว

ช่างโบราณ จะใช้ขนหุ้วแท้มาใส่ด้าม ทำเป็นพู่กันเขียนภาพ คุณสมบัติโค่นแข็ง และปลายอ่อนนุ่ม เรียวแหลม มีหลายขนาด

สะพานรองมือ

สะพานรองมือ มีลักษณะเป็นแท่งไม้ประกอบให้มีลักษณะคล้ายสะพาน ใช้ในการรองมือให้มีความมั่นคงขณะเขียนภาพ และป้องกันมิให้อุ้งมือไปสัมผัสกับพื้นผิวที่เขียนภาพ

ทองคำเปลว และยางมะเดื่อ

ทองคำเปลว หรือศัพท์ช่างเรียกว่า ทองใบ ใช้คู่กับยางมะเดื่อ เพื่อเขียนลายเส้น หรือภาพที่ต้องการให้มีสีทอง ช่างเขียนจะใช้พู่กันจุ่มยางมะเดื่อแล้วเขียนลงไปในพื้นผิวที่จะเขียน จากนั้นใช้ทองคำเปลวปิดทับลงไป ซึ่งทองคำจะติดเฉพาะบริเวณที่เขียนด้วยยางมะเดื่อ ทำให้เกิดลวดลายที่เป็นสีทอง

ความรู้เกี่ยวกับการแบ่งหมู่สีไทย

สีหลักที่ปรากฏในงานจิตรกรรมไทยสมัยก่อนมีอยู่ 5 หมู่หลัก คือ สีดำ ขาว แดง เหลือง คราม รวมเรียกว่า “สีเบญจรงค์” ส่วนสีที่แปลกออกไปก็เกิดจากการผสมสี 5 สีหลักดังกล่าว แดงออกเป็นอีก 5 หมู่สี ได้แก่ สีส้ม สีเขียว สีม่วง สีนํ้าตาล สีทอง

1. กลุ่มสีชาดหรือสีแดงชาด ซึ่งได้มาจากแร่ธาตุชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่า ชินาบาร์ กลุ่มนี้สีนี้เป็นสีมงคล ให้ความสดใส มีพลัง และมีความพิเศษในเชิงบวก ซึ่งเรามักจะเห็นการใช้สีแดงในงานพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในกลุ่มของสีแดง ยังมีสีแดงย่อยๆ อีกมากมายหลายเฉดสีที่ได้จากธรรมชาติ เช่น แดงลิ้นจี่ แดงอิฐ แดงเลือดนก หงส์บาท ฯลฯ

2. กลุ่มสีครามหรือสีน้ำเงิน สีครามเป็นสีที่คนไทยคุ้นเคยเป็นอย่างดี เนื่องจากในปัจจุบัน ก็ยังใช้สีจากต้นครามนำมาย้อมสีผ้า อีกทั้งยังได้รับความนิยมมาทุกสมัย เพราะเป็นสีที่สวยงาม และใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย

3. กลุ่มสีรงหรือสีเหลือง สำหรับสี “รง” มาจาก ต้นรงทอง มีสีเหลืองพระจันทร์ สำหรับต้นรงทอง เป็นไม้ยืนต้น ที่สามารถพบได้ทางตอนใต้ของอินเดีย เกาะลังกา รวมถึงป่าแถบชายทะเลภาคตะวันออกเฉียงของไทย ลำต้นให้ยางสีเหลือง นำมาสกัดเพื่อให้ได้สีเหลืองที่สวยงาม และยังสามารถนำมาย้อมสีผ้า สร้างสรรค์เป็นแม่สีที่ใช้ในการเขียนภาพจิตรกรรมได้เป็นอย่างดี

แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับสีไทย

ศูนย์บันดาลไทย จากกระทรวงวัฒนธรรม. "สีไทยโทน" เสน่ห์ไทยเพิ่มมูลค่าธุรกิจ. จาก

<https://issuu.com/kwangraspberri/docs/20151102150902hm2w6dc>

[อ่านข้อมูลเพิ่มเติม](#)

ความรู้เกี่ยวกับภาพพระบฏ

พระบฏ คือ ภาพเขียนบนแผ่นผ้าสำหรับแขวนเป็นพุทธบูชา นิยมเขียนเป็นภาพพระพุทธรูป รอยพระพุทธรูป หรือเรื่องราวชาดกต่างๆ

ภาพพระบฏ ที่จัดแสดงอยู่ในเรือนช่างของแหล่งเรียนรู้แห่งนี้ เป็นภาพพระพุทธรูปอยู่ตรงกลางภาพ แวดล้อมด้วยอัครสาวก 2 องค์ คือ พระมหาโมคคัลลานเถระอยู่ทางเบื้องซ้ายของพระพุทธรูป ส่วนเบื้องขวา คือ พระสารีบุตร

เบื้องล่าง เล่าเรื่องพระมาลัย ผู้บรรยายสามารถอธิบาย ได้ดังนี้

พระมาลัย เป็นพระอรหันตรูปหนึ่งมีฤทธิ์มาก จำพรรษาอยู่ ณ ลังกาทวีป เคยไปโปรดสัตว์ในนรกและเทศน์สั่งสอนประชาชนทั่วไป ให้ปฏิบัติดีเพื่อหลีกเลี่ยงนรก วันหนึ่งพระมาลัยรับดอกบัวจากชายยากจนคนหนึ่ง พระมาลัยนำดอกบัวไปบูชาพระเจดีย์จุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีสีเสียว เพราะทำจากแก้วมรกตอินทนิล และได้สนทนากับพระอินทร์ และได้ถามพระอินทร์ถึงเรื่องการประกอบกรรมดี การบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ในที่สุดพระศรีอารียได้ร่วมสนทนาด้วย โดยไตร่ถามความเป็นไปของโลกมนุษย์ และพระศรีอารียเมตไตร ได้เทศน์ให้พระมาลัยฟังว่า "พระองค์จะเสด็จมาประกาศศาสนาเมื่อศาสนาของพระพุทธรูปสิ้นสุด 5,000 ปีแล้ว ผู้ที่จะเกิดในศาสนานี้ได้ต้องทำบุญฟังเทศน์มหาชาติพินจบได้ (ทั้ง 13 กัณฑ์) เป็นต้น เมื่อหมดศาสนาของพระองค์จะเกิดกลียุค อายุคนทั้งโลกจะสั้นมาก เพียง 5-10 ปีเท่านั้น ครั้นผ่านกลียุคจะเกิดความอุดมสมบูรณ์ทั่วไป ในระยะนี้เองที่พระศรีอารียจะมาโปรดให้ทุกคนทำความดี พระมาลัยจึงนำมาเล่าให้ประชาชนทุกคนในชมพูทวีปฟัง

